

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «ΟΙ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΤΕΛΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΥΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ 2004»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΕΚΠΟΝΗΣΗ: ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Α.Μ: 1532018008

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2020

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΣ
ΓΙΑΝΝΙΤΣΙΩΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνησή της.

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Παναγιώτη Πανόπουλο, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε εξ' αρχής, την επιστημονική του καθοδήγηση, τις υποδείξεις του, την επιμονή του και τη συμπαράστασή του. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Χαρίλαο Εξερτζόγλου και τον κύριο Ιωάννη Γιαννιτσιώτη για τις κατάλληλες υποδείξεις τους που μου παρείχαν ώστε να καταφέρω να εκπονήσω τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία καθώς και την βιβλιοθήκη της Βουλής που μου παραχώρησε με μεγάλη προθυμία το υλικό των εφημερίδων.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, την μητέρα μου Νικολίτσα και τον αδερφό μου Αντρέα, που με στήριξαν σε όλες μου τις δυσκολίες, στην παρέα μου που μου κράτησε συντροφιά όλα αυτά τα χρόνια στην Μυτιλήνη (Γιώτα, Κρυσταλλία, Νίκη, Κωνσταντίνα, Ισμήνη, Παναγιώτη, Πλουσία, Λεμονιά και τις ξαδέρφες μου Αγγελική και Γεωργία) αλλά και στον Χρήστο και τον Γιώργο, οι οποίοι μετά από τόσα χρόνια είναι κάτι παραπάνω από φίλοι. Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτή την διπλωματική στον πατέρα μου Κωνσταντίνο.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Εισαγωγή.....	5
Στόχοι και Μεθοδολογία της Διπλωματικής.....	8
Κεφάλαιο 1. : Η δημιουργία της Ελληνικής εθνικής ταυτότητας και η σύνδεση με την αρχαιότητα.....	9
1.1 Η κατασκευή της Ελληνικής Ταυτότητας από τους Ευρωπαίους.....	10
1.2 Η ένταξη της ρωμιοσύνης στην Ελληνική ταυτότητα.....	12
1.3 Η διαμόρφωση και ο χαρακτήρας της Ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας.....	14
Κεφάλαιο 2 : Η Ελληνική ταυτότητα μέσα από τις τελετές έναρξης και λήξης.....	15
2.1 Τελετή Έναρξης.....	20
2.2 Τελετή Λήξης.....	24
Κεφάλαιο 3 : Η προβολή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στα Μ.Μ.Ε.	28
3.1 Η προβολή της Ολυμπιάδας του 2004 μέσω των Ελληνικών Εφημερίδων.....	31
Κεφάλαιο 4 : Η προετοιμασία του Ελληνικού Κρατικού Μηχανισμού για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.....	38
4.1 Εκπαίδευση.....	38
4.2 Εθελοντισμός.....	44
4.3 Νόμισμα.....	48
Επίλογος.....	51
Παράρτημα Εικόνων.....	54
Βιβλιογραφία.....	61
Εφημερίδες.....	64

Περίληψη

Το 2004 αποτελεί χρονιά ορόσημο για την Ελλάδα, καθώς θα φιλοξενήσει για δεύτερη φορά στην ιστορία της του σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες, στοιχείο ανάδειξης της ταυτότητας του έθνους μας και κορυφαία στιγμή στην ελληνική Ιστορία. Η ιστορική και συνάμα πολιτισμική ταυτότητα των σύγχρονων Ελλήνων συγκροτήθηκε από τον Ζαμπέλιο και τον Παπαρρηγόπουλο, σημαντικών εκπροσώπων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Πιο συγκεκριμένα, το σχήμα της ιστορικής συνέχειας των Ελλήνων (αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο, σύγχρονη Ελλάδα) και η ένταξη του Βυζαντίου έλυσε το ιστορικό κενό που υπήρχε εκείνη την περίοδο και απέδωσε στον σύγχρονο Έλληνα, όχι μόνο τα χαρακτηριστικά του πολιτισμού του αλλά και τη σύνδεσή του με τους προγόνους του. Η διοργάνωση της Ολυμπιάδας του 2004, προετοιμάστηκε από τον κρατικό μηχανισμό μέσω της βελτίωσης των υλικών υποδομών της Αθήνας και των λοιπών περιοχών, όπου θα γίνονταν οι Αγώνες, της οικονομίας, της εκπαίδευσης και του εθελοντισμού. Οι τελετές έναρξης και λήξης της 28^{ης} Ολυμπιάδας, μέσω της συλλογικής μνήμης και του κοινού παρελθόντος του, στόχευαν στο ελληνικό λαϊκό συναίσθημα. Η δημιουργία της μνήμης βασιζόταν σε όλες τις φάσεις της ελληνικής ιστορίας και τέχνης καθώς και στην χριστιανική πίστη. Τέλος, η αντίδραση των εγχώριων και ξένων ΜΜΕ ήταν θετική ως προς την αρτιότητα των τελετών, ενώ, παράλληλα εκθειάζονταν οι επιλογές των υπεύθυνων για τις τελετές.

Εισαγωγή

Οι θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν το μεγαλύτερο αθλητικό γεγονός παγκοσμίως αφήνοντας πίσω τεράστιες αθλητικές και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, όπως το Παγκόσμιο Κύπελλο FIFA (Mundial), τη Formula 1 ή το Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου (UEFA) και έχουν γίνει αντικείμενα ευρείας παρακολούθησης διεθνώς. Το 2004 αποτελεί χρονιά ορόσημο για την Ελλάδα, αφού θα επικρατήσει στο παγκόσμιο ιστό κυρίως στον αθλητικό. Η Ελλάδα την συγκεκριμένη χρονιά έχει κατακτήσει το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου (Euro) και είναι έτοιμη να διοργανώσει την 28^η Ολυμπιάδα. Τα μεγάλα γεγονότα απαιτούν μεγάλα προγράμματα. Από τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, έτος ανακατασκευής του Παναθηναϊκού Σταδίου και δημιουργίας του Ζάππειου Μεγάρου, έχει περάσει ένας αιώνας. Η Αθήνα το 2004 έχει αποκτήσει νέες υποδομές και τις αναγκαίες Ολυμπιακές εγκαταστάσεις, όπως το Ολυμπιακό Στάδιο με το στέγαστρο του Calatrava. Αξίζει να τονιστεί ότι η Αθήνα διαμορφώνεται εκ νέου, καθώς κατασκευάζονται δρόμοι, στάδια, ανανεώνονται τα λιμάνια και τα αεροδρόμια. Επιπλέον, στον ιδιωτικό τομέα τα παραδοσιακά ξενοδοχεία στον Πειραιά και στην Ομόνοια εκσυγχρονίζονται διατηρώντας παράλληλα, μερικές φορές, τη νεοκλασική τους πρόσοψη. Η νέα εξωτερική αλλαγή θα πρέπει να αντιπροσωπεύει την πρωτεύουσα που θα φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες· παραχωρώντας της μια τεράστια αναγνώριση, με όποιο κόστος, στα πλαίσια μιας παγκόσμιας πολιτιστικής και αθλητικής εκδήλωσης (Burgel, 2007: 124).

Οι γενικές τάσεις στην Ολυμπιακή ιστοριογραφία από την εποχή της αναβίωσης των Αγώνων μέχρι σήμερα, χωρίζονται σε τρεις άξονες αφήγησης: α) την ιστορία των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων β) την ιστορία της αναβίωσής τους γ) την ιστορία των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων (Kouliouri, 2004: 14). Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Ελλάδα δεν φιλοξενεί τους Αγώνες για πρώτη φορά, καθώς το 1896 η Αθήνα θα φιλοξενήσει τους πρώτους συγχρόνους Ολυμπιακούς Αγώνες, έπειτα από παρότρυνση του Γάλλου βαρόνου Πιέρ ντε Κουμπερτέν, αλλά και του μετέπειτα προέδρου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, Δημήτριο Βικέλα. Η πρόταση της Αθήνας υπερίσχυσε, επειδή οι ίδιοι οι οργανωτές επιθυμούσαν να προβάλουν την ιστορική

συνέχεια ανάμεσα στους αρχαίους και τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες. Στις 6 Απριλίου 1896 (25^η Μαρτίου με το παλιό ημερολόγιο) η πρώτη Ολυμπιάδα ξεκινά στην Ελλάδα. Αξιοσημείωτο γεγονός είναι ότι η επιλογή της ημερομηνίας διεξαγωγής, σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο, συμπίπτει με την ελληνική εθνική επέτειο του 1821¹. Ωστόσο, η συγκεκριμένη αναβίωση πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα δυο παραγόντων του 19^{ου} αιώνα: η λατρεία της αρχαιότητας από τη μια και η εισαγωγή της γυμναστικής ως μέρος της εκπαίδευσης, από την άλλη. Ο Θαυμασμός για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό αποτέλεσε κύριο παράγοντα για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ακόμη, οι Αγώνες του 1896 δεν σημείωσαν τεράστια συμμετοχή αθλητών σε σύγκριση με τη σημερινή εποχή. Εκείνη την περίοδο συμμετείχαν μόνο 11 χώρες σε 9 αγωνίσματα, ενώ οι τελετές έναρξης και λήξης ήταν λιτές σε σύγκριση με αυτές του 2004. Οι επόμενες Ολυμπιάδες με αφετηρία του 1936, η οποία φιλοξενήθηκε στο Βερολίνο, μέχρι τις τωρινές, αποτελούν την αφετηρία πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών σκοπιμοτήτων. Για την Ελλάδα, οι τελετές αφής της φλόγας ανασηματοδοτήθηκαν, καθώς προσέφεραν τη δυνατότητα η χώρα να αποτελέσει το μόνιμο σημείο εκκίνησης για τις σύγχρονες τελετές των Ολυμπιακών Αγώνων και να αποκτήσει μια αξιοσέβαστη θέση στην Ολυμπιακή διοργάνωση, ενισχύοντας την «ελληνικότητα» των Αγώνων· άλλωστε, η φλόγα θα ανάψει από τον βωμό στην αρχαία Ολυμπία, θα διασχίσει σημαντικές ελληνικές πόλεις και, τέλος, θα ταξιδέψει στην διοργανώτρια χώρα. Πρόκειται, λοιπόν, για μια τελετή «αναβίωσης» αρχαίων πεποιθήσεων και πρακτικών, η οποία συνδέει τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες με τη σύγχρονη Ελλάδα (Yalouri, 2010: 2156). Επιπροσθέτως, το μεγαλείο των Αγώνων δεν σχετίζεται μόνο με το αθλητικό κομμάτι, αλλά με το γεγονός ότι αποτελούν εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης, πολιτιστικής ολοκλήρωσης και κοινωνικής αναγέννησης. Παράλληλα, με την πάροδο του χρόνου έχει μετατοπιστεί η στόχευση των Αγώνων, με αποτέλεσμα οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές επιπτώσεις τους να έχουν μεγαλύτερη διάρκεια σε σχέση με τις 17 ημέρες διεξαγωγής τους. Τέλος, οι Αγώνες αποτελούν μια μεγάλη «οικονομική επιχείρηση», καθώς τεράστια έσοδα εισπράττονται μέσω των τηλεοπτικών εκπομπών, του παγκόσμιου μάρκετινγκ, της χορηγίας, της έκδοσης εισιτηρίων, της φιλοξενίας κ.ά.

¹ Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, πως η αφή της Ολυμπιακής φλόγας του 2004 ή συνέπιπτε με την Ημέρα της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας, όπως συνέβη και με την πρώτη σύγχρονη Ολυμπιάδα του 1896, πετυχαίνοντας έτσι την άρρηκτη σύνδεση μεταξύ «αρχαίας ελληνικής δόξας» και σύγχρονων εθνικών πεποιθήσεων (Yalouri, 2010: 2157).

Για αρκετά χρόνια η έννοια της ταυτότητας αναφερόταν στην ομοιότητα και την κληρονομιά. Οι κοινωνίες έδειχναν έναν ιδιαίτερο σεβασμό για το παρελθόν τους, αφού θεωρούσαν πως είναι ένα κομμάτι της αλυσίδας ανάμεσα στο παρόν με το παρελθόν, που ένωνε τους προγόνους με τους απογόνους τους. Στο πλαίσιο του εθνικισμού του 19^{ου} και έπειτα οι λαοί είχαν εμμονή με την υπεροχή τους και προσπαθούσαν να διατηρήσουν την καθαρότητά τους. Ταυτόχρονα, επικρατεί η αντίληψη πως δίχως μνήμη και παράδοση δεν μπορεί κάποιο άτομο να προχωρήσει. Η ατομική ταυτότητα ήταν ήσσονος σημασίας συγκριτικά με την εθνική, ενώ οι σημερινές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από την πολυπολιτισμικότητα τους.

Αρκετοί διατυπώνουν την άποψη ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν ακέραιο κομμάτι της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και λειτουργούν ως ελληνική συνεισφορά στον ανθρώπινο πολιτισμό. Πρόκειται για ένα επιχείρημα, το οποίο οι Έλληνες επικαλέστηκαν για να τονίσουν την εθνική τους καταγωγή και ταυτότητα. Επίσης, οι τελετές των Ολυμπιακών Αγώνων έχουν, ίσως, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, ένεκα του φαντασμαγορικού χαρακτήρα, τον οποίο αποδίδουν σ' αυτές οι διοργανωτές προκειμένου να αποσπάσουν την προσοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ιδίως της τηλεόρασης, με στόχο να τραβήξουν την προσοχή του παγκόσμιου κοινού. Άλλωστε, ο κόσμος μας κατασκευάζει ιστορίες, μύθους και θρύλους, οι οποίοι συγκροτούν την ταυτότητά του και μετατρέπουν τα μέλη της κοινότητας σε συλλογικές οντότητες, οι οποίες συνέχουν την κοινωνία. Έτσι λοιπόν, ο κόσμος κατασκευάζεται με βάση τα αφηγηματικά χαρακτηριστικά των ιστοριών αυτών. Η αναπαράσταση του χρόνου και του χώρου αποτελούν μια τέτοια κατασκευή, με αποτέλεσμα στο βιωμένο παρελθόν και το βιωμένο παρόν να μπορούν να αποκαλυφθούν από τη μελέτη και την εξέταση των ίδιων των κειμένων και των αφηγήσεων. Δεν υπάρχει τίποτα εκτός από την πραγματικότητα, που δημιουργείται μέσα από τις αφηγήσεις, αφού κάθε άλλο παρελθόν ή παρόν απλώς δεν είναι ορατά.² Η ύπαρξη κοινωνικών μηχανισμών – είτε πρόκειται για τους απλούς μηχανισμούς της καθημερινότητας, είτε πρόκειται για μηχανισμούς, οι οποίοι εκπέμπουν μηνύματα για το παρελθόν σε ευρύτερα ακροατήρια όπως το κράτος, οι σύλλογοι και οργανώσεις –

²Κεφ.5, (2011), «Χρόνος, αφηγήσεις και η πολλαπλότητα των αναπαραστάσεων του παρελθόντος» του Bloch Maurice, στο *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία σύγχρονες τάσεις*, (επιμ.) Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα, Αθήνα, Πατάκη, σελ.207-210.

παράγουν συλλογική μνήμη και το παρελθόν σχηματοποιείται, εξορθολογίζεται, γίνεται ένα στερεότυπο, χάνει τις αμφίσημες και χαοτικές διαστάσεις του και αποκτά ένα νόημα ευμετάβλητο για τον φορέα ο οποίος εκπέμπει το μήνυμα (Halbwachs, 2013: 110-111).³ Οι τελετές των Ολυμπιακών Αγώνων συνδέονται άρρητα με την εθνική ταυτότητα των πολιτών σε βαθμό μάλιστα, που ο χαρακτήρας τους παραπέμπει στο «ένδοξο παρελθόν» (Karkatsoulis, 2005: 58). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η τελετή έναρξης της Αθήνας επικεντρώνεται στην προβολή της ελληνικότητας και των πολιτισμικών της καταβολών, ενώ στην τελετή λήξης προβάλλονται, κυρίως, λαογραφικά στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας μέσω των παραδοσιακών τραγουδιών και χορών.

Στόχοι και Μεθοδολογία της Διπλωματικής

Η παρούσα διπλωματική εργασία δεν θα εστιάσει στον τρόπο διεξαγωγής των αθλημάτων, στην πολεοδομική διαμόρφωση της Αθήνας ή στα οικονομικά ζητούμενα για την διοργάνωση των Αγώνων. Στόχος της είναι να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο προβλήθηκε η ελληνική ταυτότητα στην Ολυμπιάδα του 2004. Γι' αυτόν τον λόγο θα τεθούν τα εξής ερωτήματα:

- Για ποιο λόγο η ελληνική ταυτότητα έχει ως κύριο σημείο αναφοράς την αρχαία Ελλάδα; Πώς κατασκευάστηκε η εθνική ταυτότητα;
- Πώς προβλήθηκε η ελληνική ταυτότητα κυρίως μέσα από τις τελετές έναρξης και λήξης;
- Τι ανέφεραν εκείνη την περίοδο τα ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και ποιο ήταν το λαϊκό συναίσθημα την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων;
- Με ποιους τρόπους προετοίμασε το κράτος το ελληνικό κοινό για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και πώς προσπάθησε να τους επανεντάξει στην ελληνική ταυτότητα;

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας ήταν η αρχειακή έρευνα μέσω εντοπισμού, μελέτης, ανάλυσης, κριτικής και συνδυαστικής παρουσίασης θέσεων από δημοσιευμένα κείμενα (βιβλία, δημοσιευμένες συνεντεύξεις και σχόλια των παραγόντων και άρθρα

³ Βλ. και «Συλλογική και ιστορική μνήμη» στο *Η συλλογική μνήμη*, επιμ. Α. Μαντόγλου, μτφ. Τ.Πλύτα, Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 110-111.

εφημερίδων) κυρίως μέσω διαδικτυακής αναζήτησης, αλλά και από οπτικοακουστικά μέσα (βίντεο και εικόνες), τα οποία ανιχνεύτηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, εντοπίστηκε υλικό της περιόδου, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως διαφήμιση των Ολυμπιακών Αγώνων (νομίσματα, φυλλάδια, σχολικά βιβλία, τηλεκάρτες και λοιπά), προκειμένου να ερμηνευτεί η λειτουργία τους.

Κεφάλαιο 1. : Η δημιουργία της Ελληνικής εθνικής ταυτότητας και η σύνδεση με την αρχαιότητα

Όπως αναφέρει ο Halbwachs (2013: 140), τα άτομα έχουν ως μέλη μίας ομάδας στην οποία ανήκουν, κάθε είδος μνήμης, ακόμη και τις πιο προσωπικές αναμνήσεις. Μέσα από τις τελευταίες, δημιουργείται και το αφήγημα κάθε ομάδας αποτυπώνοντας την παρουσία της ανάμεσα στις διαφορετικές συλλογικότητες.

Από την στιγμή, από την οποία μία εθνοτική ομάδα πολιτικοποιείται και εν τέλει αυτοπροσδιορίζεται ως έθνος, έχει τη δυνατότητα να ζητήσει κάποιο βαθμό αυτονομίας ή και την πλήρη κυριαρχία στην εθνική πατρίδα. Όταν πετύχει αυτόν τον σκοπό και το έθνος γίνει κράτος, μπορεί να χρησιμοποιήσει όλο το οπλοστάσιο των οργανώσεων, των θεσμών και των γραφειοκρατικών τεχνικών, προκειμένου να αναπτυχθεί περαιτέρω η συνοχή και η ομογενοποίηση του έθνους (Bailey, 2010: 87). Στη διαδικασία σχηματισμού των εθνών και των ταυτοτήτων απαιτείται μία συλλογική μνήμη ή κατασκευή ενός κοινού παρελθόντος, με στόχο τα άτομα να έχουν την αίσθηση του ανήκειν στη συγκεκριμένη ομάδα, αλλά και μία συλλογική λήθη, καθώς οι πολίτες μαθαίνουν την ενιαία εθνική γλώσσα και Ιστορία με κόστος την μερική αφάνιση των τοπικών διαλέκτων ή των τοπικών ιστοριών τους (Halbwachs, 2013: 79). Την κίνηση για ένα είδος «ανακάλυψης» της Αρχαιότητας ευνόησε και το ιδεολογικό κλίμα του 19^{ου} αιώνα, όπως ήταν η διαμόρφωση της έννοιας έθνος-κράτος, αλλά και μία σειρά «από μύθους, σύμβολα, πρακτικές και αξίες», που παρείχαν το κατάλληλο «υλικό» για μια «εθνική ιδεολογία», όχι μόνο μέσα στο πλαίσιο της εθνικής ταυτότητας, αλλά και τη δημιουργία ενός ανταγωνισμού ανάμεσα στα νεοσύστατα έθνη-κράτη. Στην περίπτωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, η συγκεκριμένη δημιουργείται τον 19^ο αιώνα με επιδίωξη την εξυπηρέτηση των αναγκών του έθνους.

Αυτό απαιτεί μια ενιαία συλλογική μνήμη, η οποία θα αποτελεί τεκμήριο για την δημιουργία ενός νέου ελληνικού κράτους που συνδέεται με την αρχαία Ελλάδα (κυρίως πολιτισμικά). Ο Λιάκος αναφέρει ότι η λειτουργία του συμβολισμού του «Αναγεννώμενου Φοίνικα» επιτρέπει στο ελληνικό έθνος να αναγεννηθεί μέσα από τις στάχτες του⁴. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τη μυθολογία του «Φοίνικα» η Ελλάδα συμβολίζεται ως φοίνικας που αναδημιουργείται. Δεν είναι τυχαίο ότι ο μύθος του φοίνικα δεν αποτελεί εγχώριο κατασκεύασμα, αλλά αποτυπώνεται και στην Αναγεννησιακή Ευρώπη. Οι κάτοικοι της Γηραιάς Ηπείρου φέρνουν τους Έλληνες σε επαφή με τους προγόνους τους και την παρακαταθήκη, την οποία είχαν αφήσει στους ίδιους (μνημεία, μυθολογία, φιλοσοφία και μια «ένδοξη» ιστορία). Παράλληλα, πολλοί ευγενείς και πνευματικοί άνθρωποι οργάνωναν διαφορά ταξίδια στην Ελλάδα με σκοπό να θαυμάσουν τον συγκεκριμένο ευρωπαϊκό πολιτισμικό θησαυρό, ο οποίος βρισκόταν στην κατοχή των βαρβάρων Οθωμανών και έπρεπε να επιστραφεί στους νόμιμους κληρονόμους. Η αναβίωση της αρχαιότητας δεν είχε μόνο ως σκοπό την νομιμοποίηση της γενεαλογίας, αλλά προβλήθηκε και ως πρότυπο οργάνωσης της νεωτερικής κοινωνίας. Επίσης, αρκετοί Έλληνες λόγιοι εκείνη την περίοδο επιθυμούν να προβάλλουν την άμεση σύνδεσή τους με την αρχαιότητα και τα μεγάλα της επιτεύγματα. Υποστηρίζουν ότι το ελληνικό έθνος, από την εποχή κατάκτησής του από τους Μακεδόνες, τους Ρωμαίους και εν συνεχεία στο Βυζάντιο και τους Τούρκους, δεν έπαψε ποτέ να υφίσταται.

1.1 Η κατασκευή της Ελληνικής Ταυτότητας από τους Ευρωπαίους

Η Ελλάδα προβάλλει στους Ευρωπαίους όχι μόνο την αρχαιότητά της, δηλαδή το παρελθόν της, αλλά και το παρόν της, δηλαδή την εθνική της παλιγγενεσία, η οποία πραγματοποιείται μέσα από την επανάσταση του 1821 και τη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους. Μέσα από αυτόν τον συμβολισμό η Ελλάδα πρωταγωνιστεί ξανά και δηλώνει ότι το ελληνικό έθνος και τα άτομα που ανήκουν σε αυτό, προέρχονται από το ένδοξο παρελθόν, είναι έτοιμα για την απελευθέρωσή του και τη συνέχειά του. Ωστόσο, ο συγκεκριμένος συμβολισμός έχει ένα τεράστιο χρονικό κενό.

⁴ «Εν αρχή η Ελλάς αναβιώνει ως μυθικός φοίνιξ αφού υπέπεσε σε διαδοχική κυριαρχία των Μακεδόνων, των Ρωμαίων, των Βυζαντινών, των Τούρκων» (Λιάκος, 1994: 175-176).

Από την αρχαιότητα μέχρι την εποχή της επανάστασης, δεν εντάσσεται η αλλαγή της θρησκείας, με αποτέλεσμα το κενό να είναι περισσότερο αισθητό, όπως τονίζει ο Ζαμπέλιος⁵. Για να ενισχυθεί η ιδεολογία του «Φοίνικα» ο Σχινάς χρησιμοποιεί τον συμβολισμό της δέσμιας Ελλάδας, η οποία δίνεται από τη Ρώμη στο Βυζάντιο. Προκειμένου να υπάρξει η κάλυψη του χρονικού κενού ενσωματώνεται η βυζαντινή ιστορία στην ελληνική και η ιδεολογία του «Φοίνικα» ισχυροποιείται. Με τη συγκρότηση του εθνικού αφηγήματος ο λαός γίνεται ο θεματοφύλακας του ελληνισμού, ο οποίος θα πρέπει να κληρονομηθεί στις επόμενες γενιές.

Παράλληλα, οι φιλέλληνες δημιούργησαν την ιδεολογία της σύνδεσης ανάμεσα στους Έλληνες και τους προγόνους τους, οι οποίοι έβαλαν τα θεμέλια της ευρωπαϊκής Ιστορίας· μιας παγκόσμιας ιστορίας, η οποία έχει ως κεντρικό άξονά της τη μετατόπιση στον δυτικό ευρωπαϊκό πολιτισμό, ο οποίος αναγνωρίζεται ως μια περίοδος ακμής για την Ευρώπη. Η Ελλάδα, άλλωστε, αποτελούσε πεδίο έρευνας γι' αυτούς. Τέλος, ανανεώθηκε το επιστημονικό ενδιαφέρον για τον αρχαίο κόσμο, ενώ βασικό χαρακτηριστικό των πολιτιστικών θέσεων της Ευρώπης ήταν ο θαυμασμός της ελληνορωμαϊκής τέχνης και η επιθυμία για περαιτέρω γνώση των αρχαιοτήτων.

Ακόμα, με τον ερχομό του Όθωνα παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον προς την αρχαία Ελλάδα, αφού οι Βαυαροί επιδιώκουν να προβάλουν εντονότερα το αρχαίο στοιχείο. Για αυτόν τον λόγο, ανακοινώνουν ως επίσημη πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους την Αθήνα· μία πόλη με έντονη και πλούσια αρχαία Ιστορία, αλλά και η πόλη με το πιο χαρακτηριστικό μνημείο για την υπόλοιπη Ευρώπη, τον Παρθενώνα, σύμβολο της ελευθερίας και της περιόδου της τεράστιας ακμής των Ελλήνων, το οποίο συνεχίζει να έχει την ίδια πολιτισμική και ιστορική αίγλη ακόμα και σήμερα για όλους τους λαούς της Ευρώπης. Επίσης, γίνονται ανασκαφές σε πολλούς αρχαιολογικούς χώρους και ιδρύεται το Πανεπιστήμιο των Αθηνών με κύριο φόντο τη μελέτη και την ανάδειξη της αρχαίας Ελλάδας. Με αυτήν την κίνηση προβάλλεται η συνέχεια ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν των Ελλήνων και ταυτόχρονα εξασφαλίζεται μεγαλύτερη συμπάθεια από τους φιλέλληνες, αφού μέσα από την Ελλάδα βλέπουν τα ιδανικά, τα οποία ανέδειξε και στα οποία βασίστηκε ο Διαφωτισμός.

⁵ «Δυνάμεθα να ελπίσωμεν ότι θελούσι πότε συναρμολογήθη αι διασπαρμέναι και διερρηγμέναι σελίδες της πατρώας βίβλου προς επισκευην ολομέλειας και ενότητας» (Λιάκος, 1994: 187).

Την δεκαετία του 1850-60, ο Παπαρρηγόπουλος διατυπώνει τις θεωρίες του για την ιστορία του ελληνισμού και διαχωρίζει τον πρώτο ελληνισμό, μακεδονικό ελληνισμό, χριστιανικό ελληνισμό, μεσαιωνικό ελληνισμό και νέο ελληνισμό χωρίς καμία ιδιαίτερη αναφορά στο Βυζάντιο. Στη συνέχεια, ο ίδιος, με βάση το θεολογικό στοιχείο της Αγίας Τριάδας και σε συνδυασμό με το στοιχείο του ελληνισμού, αναφέρει τη μεταφορά του πατέρα (μεσαίωνας) προς τον γιο (νέο ελληνικό κράτος), αλλά και την ταύτιση του λαού ως θεματοφύλακα του έθνους. Με την ιδεολογία του «Φοίνικα» η Επανάσταση του 1821 διαφέρει σε σχέση με τις υπόλοιπες, που πραγματοποιούνται στην Ευρώπη, καθώς δεν πρόκειται για έναν ταξικό αγώνα αλλά εθνικό. Για αυτόν τον λόγο, ο Παπαρρηγόπουλος προβαίνει στην ανωτέρω διάκριση. Το σχήμα της συνέχειας χρησιμοποιείται από τους Έλληνες κυρίως για να ζητήσουν βοήθεια ενίσχυσης του νέου τους αγώνα βασιζόμενοι στα κατορθώματα των αρχαίων προγόνων τους. Παρά ταύτα, κατά τη διάρκεια του αγώνα γίνονται επικλήσεις κυρίως για τους αρχαίους Έλληνες και τα επιτεύγματά τους. Κατά τη διάρκεια της απελευθέρωσης, μέχρι τα χρόνια του Όθωνα κυριαρχεί το αρχαιοελληνικό στοιχείο και καθόλου το βυζαντινό, καθώς ο στόχος των Βαυαρών ήταν η αναβίωση της αρχαίας κλασικής Ελλάδας, με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον να στρέφεται στην νέα πρωτεύουσα, Αθήνα. Εκείνη παραμελείται τελείως στα χρόνια της βυζαντινής αυτοκρατορίας από την στιγμή που οι Έλληνες την αντιμετώπιζαν ως ένα ξένο σώμα. Ωστόσο, το σχήμα του φοίνικα είχε χρονικά κενά, όπως η εμφάνιση του χριστιανισμού και η ένταξή του στο ελληνικό σύνολο.

1.2 Η ένταξη της ρωμιοσύνης στην Ελληνική ταυτότητα

Σύμφωνα με τον Michael Herzfeld (1987: 48-49), η επονομαζόμενη Ρωμιοσύνη συνδέεται με την ιστορία των «Ελλήνων» των βυζαντινών χρόνων και των χρόνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και με την ιστορία των αρχαίων Ελλήνων, από τους οποίους εμπνεύστηκαν οι δυτικοί Ευρωπαίοι. Αν και η ιδέα του ελληνισμού ήταν αντικείμενο σεβασμού από το ελληνικό κράτος, το οποίο υποστήριξε την αρχαία καταγωγή για τους πολίτες του και κολακεύτηκε από την ιδέα της αρχαίας Ελλάδας, η οποία αποτελεί θεμέλιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, δεν συνέβη το ίδιο με τη στάση τους απέναντι στη βυζαντινή παράδοση. Το βυζαντινό και οθωμανικό παρελθόν θεωρούνταν από πολλούς Ευρωπαίους περίοδοι όπου η Ελλάδα δεν εκπροσωπεί τις ένδοξες, αρχαίες παραδόσεις της, ενώ, παράλληλα προσπαθούσε να

καλλιεργήσει την κουλτούρα και την αντίληψη της Ρωμιοσύνης, η οποία θεωρείται συνδεδεμένη περισσότερο με μια «ανατολική», παρά με μια «ευρωπαϊκή» αντίληψη η οποία εκπροσώπησε τα ιδανικά της ορθολογικότητας και της προόδου. Επιπλέον, από την σκοπιά της ρομαντικής ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας, η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, περιγράφεται με έναν διαφορετικό τρόπο. Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψιν τον έντονο χριστιανικό χαρακτήρα, μπορεί κανείς να αναφέρει πως επηρεάστηκε μεταγενέστερα η ελληνική κριτική, η οποία επικρατούσε για το Βυζάντιο μέχρι τότε, ενώ ταυτόχρονα λειτούργησε και ως αρωγός στη διευκόλυνση της ομαλής ενσωμάτωσής της στην ελληνική Ιστορία. Αρχικά, η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς παρουσιάζεται από την σκοπιά της θρησκείας, καθώς υπάρχει η σύγκρουση των Ορθοδόξων χριστιανών εναντίον των μουσουλμάνων Οθωμανών και η υποσχόμενη καθολική βοήθεια από τον Πάπα. Για την ανάγκη κάλυψης του χρονικού κενού, ο Παπαρρηγόπουλος στρέφεται στη βυζαντινή περίοδο και θεωρεί αναγκαία την ένταξή της, προκειμένου να υπάρχει μια ομαλή συνέχεια ανάμεσα στην αρχαιότητα και το 1821. Για τον Παπαρρηγόπουλο, ο ελληνισμός δεν έσβησε με την ήττα από τους Ρωμαίους, αλλά κατάφερε να αναγεννηθεί με το Βυζάντιο, το οποίο αποτέλεσε αναβίωση του ελληνικού πολιτισμού.

Η ρομαντική κίνηση συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη της ιδέας του έθνους και την προσπάθεια που έκανε για τη δημιουργία των εθνικών κρατών· μία προσπάθεια, η οποία έχρισε αναγκαία τη μελέτη της εθνικής ιστορίας και τη μεταστροφή στη Μεσαιωνική περίοδο και συνέβαλε στη δημιουργία των εθνικών ιστοριών. Για το ελληνικό εθνικό αφήγημα, κύριος εκπρόσωπος του ρομαντισμού ήταν ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ο οποίος προσπάθησε μέσα από τη συλλογή διαφόρων δημοτικών τραγουδιών να παρουσιάσει το ρόλο που έχει η Ιστορία, προκειμένου να γίνει ένα όργανο άσκησης της πολιτικής (Δημαράς, 1985: 463). Επιπλέον, ο λαός μέσα από τα παραδοσιακά τραγούδια, μοιρολόγια, ποιήματα, μύθους και τις διάφορες προφορικές ιστορίες γνωρίζει, διατηρεί, αλλά και μεταβιβάζει τη λαϊκή του Ιστορία. Έτσι, η ένταξη της βυζαντινής Ιστορίας στο σώμα της εθνικής Ιστορίας αλλάζει τη δομή του εθνικού χρόνου, διαμορφώνει το αφήγημα της εθνικής ταυτότητας και την παρουσιάζει εκ νέου πιο συμπαγή. Ο Ζαμπέλιος αναδιαμορφώνει τον νέο ελληνισμό του Παπαρρηγόπουλου, ο οποίος βασίζεται στην αναβίωση της αρχαιότητας χωρίς, όμως, να χρειάζεται πλέον η μεσολάβηση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, καθώς πλέον ο ελληνισμός ιθαγενοποιείται. Τέλος, οι ιστορικοί περίοδοι των Μακεδόνων, η

ελληνιστική και η βυζαντινή αλληλοσυνδέονται, ενώ οι περίοδοι της λατινοκρατίας (1204) και της τουρκοκρατίας θεωρούνται περίοδοι ξένης κατοχής του ελληνισμού.

Σε αυτή τη στροφή καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισε ο χριστιανισμός μέσα από τη ρομαντική ιστοριογραφία και είχε ως απότοκο την ταύτιση του μεσαιωνικού ελληνισμού με τη βυζαντινή περίοδο. Με βάση τον ρομαντισμό, δίνεται στο Βυζάντιο μεγαλύτερη έμφαση στο θρησκευτικό συναίσθημα και θεωρείται πλέον ως συνέχεια της Ρωμαϊκής Χριστιανικής Αυτοκρατορίας. Δεν είναι τυχαίο, όμως, ότι αμέσως μετά την Άλωση ο πατριάρχης θεωρείται ο πνευματικός αρχηγός των χριστιανών αλλά και ο θεματοφύλακας της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η ένταξη του θρησκευτικού χαρακτήρα και η επιθυμία για απελευθέρωση των Ελλήνων αρχικά από τους Οθωμανούς και αφετέρου η απελευθέρωση των χριστιανών από τους μουσουλμάνους δημιουργούν το εθνικό αφήγημα, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.⁶

1.3 Η διαμόρφωση και ο χαρακτήρας της Ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας

Τα χαρακτηριστικά της πολιτισμικής μνήμης είναι έξι. Πρώτο χαρακτηριστικό είναι η «υλοποίηση της ταυτότητας» ή η σχέση με την ομάδα. Η πολιτισμική μνήμη, δηλαδή, διαμορφώνει το αίσθημα «του ανήκειν», αλλά ταυτόχρονα και «του διαφέρειν». Μέσω αυτής καθορίζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν μια ομάδα ή ένα έθνος, καθώς και τα χαρακτηριστικά που τη διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες. Δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η «ικανότητά της να ανασκευάζει» τις μνήμες του παρελθόντος και να τις εντάσσει στο σύγχρονο πλαίσιο αναφοράς. Τρίτο χαρακτηριστικό είναι ο «σχηματισμός», σύμφωνα με τον οποίο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση της πολιτισμικής κληρονομιάς μιας κοινωνίας. Οι προϋποθέσεις διαφέρουν και ενδέχεται να είναι η γλώσσα, οι εικαστικές δημιουργίες, αλλά και οι τελετουργίες. Το τέταρτο χαρακτηριστικό της είναι η «οργάνωση», καθώς η πολιτισμική μνήμη εξαρτάται από εξειδικευμένες πρακτικές και «καλλιεργείται» μέσω των οργανωμένων θεσμών. Πέμπτο χαρακτηριστικό της είναι η «υποχρέωση», καθώς δημιουργεί ένα ξεκάθαρο σύστημα αξιών και σημαντικών

⁶ «Ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός αποκαλύπτουσι την παμπάλαιον φιλίαν των ανάμνησις και πίστις αναφανδόν πλέον κρατούσι συμμαχίαν και επιμαχίαν αδιάλυτον» (Ζαμπέλιος, 1857: 30)

διαφοροποιήσεων που διαμορφώνουν την πολιτιστική προσφορά γνώσεων και συμβόλων. Τέλος, έκτο χαρακτηριστικό είναι η «αντανάκλαση», καθώς η πολιτισμική μνήμη συμβάλλει στη διάκριση των ατόμων μιας ομάδας από τις υπόλοιπες ομάδες καλλιεργώντας την ενότητα και παράλληλα την ιδιαιτερότητα (Assmann, 1988: 130-133). Συνεπώς, η πολιτισμική μνήμη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας κοινής πολιτισμικής ταυτότητας. Η νεοσυσταθείσα ελληνική Ιστορία μετατράπηκε σύντομα σε εθνικό σκοπό, αλλά και σε νομιμοποιητικό μηχανισμό εντός και εκτός της χώρας. Καθώς ο ρομαντικός φιλελληνισμός, στον οποίο το νεότευκτο κράτος όφειλε τη δημιουργία του, έμοιαζε διαρκώς να εξασθενεί, κατέστη αναγκαία η επιστημονική αξιοποίηση της ελληνικής κλασικής κληρονομιάς. Έτσι λοιπόν, η επίσημη ιστοριογραφία θα αναμειχθεί με την τοπική λαογραφία δημιουργώντας μια νέα πολιτισμική ελληνική ταυτότητα με κύρια βάση πάντα το αρχαίο ελληνικό υπόβαθρο (Πλάντζος, 2016: 41). Με αυτόν τον τρόπο, η αρχαία Ελλάδα (Δυτική παράδοση) ενώνεται με τη Βυζαντινή (Ανατολική παράδοση) και ως εκ τούτου παρουσιάζεται η συνέχεια ανάμεσα στην αρχαία με τη σημερινή Ελλάδα.

Κεφάλαιο 2 : Η Ελληνική ταυτότητα μέσα από τις τελετές έναρξης και λήξης

Η Ελλάδα υπήρξε η μικρότερη διοργανώτρια χώρα των Ολυμπιακών Αγώνων, (με εξαίρεση τη Φιλανδία το 1952, η οποία ορίστηκε για ειδικούς λόγους την κρίσιμη μεταπολεμική εκείνη περίοδο), και μάλιστα δύο φορές. Όπως έχει αναφερθεί στην παραπάνω ενότητα για τον Herzfeld, ο ελληνικός πολιτισμός χαρακτηρίζεται από μια «αμφισημία». Από τη μια, υπάρχει ένα «ελληνικό» μοντέλο για την Ιστορία και την πολιτισμική ταυτότητα, το οποίο ταυτίζεται, σε μεγάλο βαθμό, με την εθνικιστική ιδεολογία και αποβλέπει στην υποτίμηση Ελλήνων στα μάτια των Ευρωπαίων. Από την άλλη, υπάρχει ένα «ρωμαίικο» μοντέλο, το οποίο αναπαράγεται στις τοπικές δικαστικές λειτουργίες. Τα συγκεκριμένα μοντέλα συγκροτούν ένα σύστημα με βάση, στο οποίο τα άτομα διαπραγματεύονται την ταυτότητά τους και διαχειρίζονται την

ένταξή τους σε ορισμένα πλαίσια και τον αποκλεισμό τους από άλλα.⁷ Επίσης, η άποψη των Ελλήνων για τον εαυτό τους θεμελιώνεται στην αίσθηση ότι δεν ζουν απομονωμένοι, αλλά κατοικούν στον ίδιο χώρο με τους Ευρωπαίους. Κι αυτό όχι μόνο τους δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσουν τους «ξένους», αλλά και να μάθουν να βλέπουν οι ίδιοι τον εαυτό τους μέσα από την ευρωπαϊκή σκοπιά. Το συγκεκριμένο γεγονός απαιτεί τη διαρκή ματιά με ποικίλους τρόπους. Επιπλέον, οι ίδιοι κατέχουν μια αίσθηση ικανοποίησης αλλά και απογοήτευσης, όταν ασπάζονται την «ευρωπαϊκή» ταυτότητα και απαρνιούνται τη «γνήσια» ελληνική. Πολλές μελέτες του 20^{ου} αιώνα έχουν αποδείξει ότι το ελληνικό κοινό υπερασπίζεται την «παραδοσιακή» ταυτότητα έναντι της ευρωπαϊκής «ξένης». Οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες αναλύονται, είτε ως ανεξάρτητη οντότητα εντός του πλαισίου μελέτης της αρχαίας Ιστορίας ή της αρχαιολογίας, ή σε σύγκριση με τους σύγχρονους αγώνες. Στην τελευταία περίπτωση, διακρίνεται μία διάθεση νοσταλγίας για τους συμβολισμούς και τις αξίες που αντιπροσωπεύονται από τους Αγώνες. Οι αρχαίοι Αγώνες έρχονται σε πλήρη αντίθεση, με τους σύγχρονους, οι οποίοι διακατέχονται από «πτώση των αξιών» (Kouliouri, 2004: 15).

Τα τελευταία χρόνια, η κοινωνική συμπεριφορά εξετάζεται όλο και περισσότερο ως πραγμάτωση. Η ποικιλομορφία στη συμπεριφορά θεωρείται σχετιζόμενη με το πλαίσιο, στο οποίο εμφανίζεται. Επιπλέον, η επιτέλεση έχει περιγραφεί ως «οριοθετημένη εντός σχετικών πλαισίων και νοηματοδοτούμενη από αυτά» (Bauman, 1975: 35). Το πλαίσιο για να οριστεί θα πρέπει να αναζητηθεί στις εξής εθνογραφικές ερωτήσεις: Τι, πού, πώς, πότε, από ποιον, σε ποιον και το γιατί (Πανόπουλος, 2005: 40-41). Με άξονα αυτές τις ερωτήσεις θα αναλυθεί η πρακτική των τελετών έναρξης και λήξης του 2004. Πώς επιτελέστηκε η εθνική ταυτότητα, η οποία σχετίζεται με την ευρωπαϊκή, αλλά και η παραδοσιακή μέσα από την προβολή τοπικών εθίμων; Μέσω των εκδηλώσεων διατυπώνεται η ελληνική ταυτότητα και τονίζεται το ελληνικό στοιχείο έναντι του παγκοσμίου και του διαχρονικού έναντι του νεωτερικού. Ο ρόλος τους όμως δεν παραμένει εκεί, καθώς μεταδίδουν και ιδεολογίες στους πολίτες, τις οποίες ενδεχομένως δεν γνωρίζουν (Πλάντζος, 2016: 28). Αξίζει να αναφερθεί ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν σημαντικό κομμάτι της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, λόγω του υψηλού κύρους του θεσμού κατά την αρχαιότητα, αλλά

⁷Κεφ.13, (2011), «Λόγοι για το φύλο και αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα», της Μπακαλάκη Αλεξάνδρα, στο *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία σύγχρονες τάσεις*, (επιμ.) Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα, Αθήνα, Πατάκη, σελ.519-524.

και εξαιτίας της γοητείας που ασκούσε στους κύκλους της ευρωπαϊκής διανοήσης τον 19^ο αιώνα. Η ταύτιση της Ελλάδας με τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες προβάλλεται συνέχεια από τους διοργανωτές της εκάστοτε χώρας φιλοξενίας. Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχει τυπικό, το οποίο έχει οριστεί από την Ολυμπιακή Επιτροπή και αφορά την Ελλάδα. Για παράδειγμα, σε κάθε τελετή έναρξης η πρώτη χώρα που παρελαύνει είναι η ελληνική αποστολή, αλλά και στην τελετή λήξης πραγματοποιείται η έπαρση της ελληνικής σημαίας με την ανάκρουση του ελληνικού εθνικού ύμνου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο κινήθηκε η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896, όπως αναφέρθηκε, και η Αθήνα έζησε τότε στιγμές, τις οποίες επικαλέστηκε στη σύγχρονη εποχή, προκειμένου να διεκδικήσει εκ νέου την οργάνωσή τους. Η εθνική ταυτότητα γεννά εθνική υπερηφάνεια και οι Έλληνες του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα προσπάθησαν να δημιουργήσουν συνθήκες, οι οποίες θα τους επέτρεπαν να υποστηρίξουν με άλλον τρόπο την συνέχεια του ελλητισμού.

Η συλλογική μνήμη αποτελεί κατεξοχήν παροντική κατάσταση, καθώς ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος μιας ομάδας ή συλλογικότητας.⁸ Η συλλογική μνήμη, χωρίς να είναι μηχανική ή φωτογραφική, στηρίζεται και χρησιμοποιεί σύμβολα: αποτελεί μια συμβολική λειτουργία (Παραδέλλης, 1995: 29). Το παράδοξο είναι ότι οι ανάγκες αυτές έχουν ως σημείο αναφοράς ένα παρελθόν, εμφανίζοντας έτσι το παρόν να συνδέεται γραμμικά με το παρελθόν. Ταυτόχρονα, οι τελετουργίες αποτελούν μορφές συμβολικής έκφρασης με τις οποίες διακινείται η επικοινωνία των κοινωνικών σχέσεων με αποτέλεσμα να ενδυναμώνεται η ίδια η ταυτότητα. Ο Πλάντζος (2015: 85) παραθέτει την άποψη ότι «η τελετουργική ανάμνηση γεγονότων από το παρελθόν, μέσω παρόμοιων επιτελεστικών αναπαραστάσεων και αναβιώσεων ενεργοποιεί μια νέα αίσθηση του ιστορικού χρόνου».

Οι τελετές έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων είναι δύο από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις κατά τη διάρκειά της διοργάνωσης και αποτελούν την ανακεφαλαίωση της ιστορικής και συλλογικής μνήμης για το κοινό της διοργανώτριας πόλης. Οι εκδηλώσεις ελκύουν το ενδιαφέρον των τοπικών και ξένων Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, καθώς διακρίνεται η προβολή του τοπικού και εθνικού πολιτισμού. Την

⁸«Στο εσωτερικό των τοπικών ομάδων αναπτύσσονται ισάριθμες πρωτότυπες συλλογικές μνήμες οι οποίες διατηρούν, για κάποιο διάστημα, την ανάμνηση γεγονότων που δεν έχουν σημασία παρά μόνο για τις ίδιες». (Halbwachs, 2013: 102).

διάσταση αυτή εκμεταλλεύονται οι διοργανωτές, οι οποίοι επιδιώκουν τη δημιουργία στενών επαφών με τα επικοινωνιακά μέσα και έτσι αναπτύσσονται σχέσεις αλληλεξάρτησης. Επιπρόσθετα, η διοργανώτρια χώρα επιθυμεί τη μαζική προβολή, προκειμένου να ισχυροποιήσει την ταυτότητά της, αλλά και να την γνωστοποιήσει στο ευρύ κοινό. Τέλος, στην περίπτωση της Ελλάδας μια τέτοια προβολή στοχεύει και στην ανάπτυξη του μελλοντικού τουρισμού αφού αποτελεί κύριο οικονομικό πυλώνα της χώρας.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 1997 ο πρόεδρος της τότε Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής Χουάν Αντόνιο Σάμαρανκ ανακοίνωσε από τη Λοζάνη την Αθήνα ως την πόλη που θα φιλοξενήσει τους 28^{ους} θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες το 2004. Οι πανηγυρισμοί στην Ελλάδα ήταν σχεδόν καθολικοί, καθώς τα δύο μεγαλύτερα κόμματα στην Ελλάδα, ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία, είχαν συμφωνήσει σε αυτήν την διεκδίκηση. Το ίδιο είχαν κάνει λίγα χρόνια πριν, στην πρώτη αποτυχημένη προσπάθεια της Ελλάδας να φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες το 1996, οι οποίοι είχαν ιδιαίτερη σημασία ένεκα της συμπλήρωσης των 100 χρόνων του θεσμού. Η απόρριψη προηγούμενων ελληνικών προσπαθειών να φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες θεωρήθηκε μια «διεθνής ταπείνωση» της Ελλάδας και ταυτόχρονα θεωρήθηκε μια απώλεια ελέγχου της «νόμιμης κληρονομιάς των Αγώνων» (Υαλουρί, 2010, σελ.2157). Πολλοί στήριξαν τη θέση πως η φιλοξενία των Αγώνων στην Ατλάντα αποδίδεται σε οικονομικούς και εμπορικούς λόγους. Ήδη υπήρχε η ιδεολογία πως με την εμπορευματοποίηση των Αγώνων χάθηκαν τα Ολυμπιακά ιδεώδη στο βωμό του κέρδους. Επιπλέον, η ανάθεση και η κατασκευή των αθλητικών εγκαταστάσεων, καθώς και πολλών άλλων έργων, τα οποία αφορούσαν το πλάνο διοργάνωσης, πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και πρωθυπουργού Κ. Σημίτη. Ωστόσο, κατά την προετοιμασία των Αγώνων εκφράστηκε έντονη ανησυχία, κυρίως από τα ξένα Μ.Μ.Ε, για το εάν οι εγκαταστάσεις θα είχαν ολοκληρωθεί στην προγραμματισμένη ημερομηνία, αν η Αθήνα θα μπορέσει να εκσυγχρονιστεί κατάλληλα, ώστε να υποδεχτεί το κοινό, καθώς και για τον αν θα μπορούσε να εξασφαλίσει την ασφαλή τέλεση των Αγώνων· όλες αυτές οι αμφιβολίες αποδείχτηκαν αβάσιμες. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες κύλησαν ομαλά και αποτέλεσαν μια καταπληκτική «βιτρίνα» για την Ελλάδα. Έτσι, η Αθήνα, μια σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη, η οποία έχει ως προσόν την ώθηση και «εμπορευματοποίηση» της μοναδικής της ταυτότητας «ως λίκνο του δυτικού πολιτισμού», αποτελεί την επικρατέστερη πόλη διεξαγωγής των τελετών έναρξης και

λήξης. Το 2004 η Αθήνα εμφανίστηκε στη διεθνή σκηνή να διαμορφώνει μια πολιτιστική ταυτότητα με κύριους άξονες τα μνημεία της και τις παρεμβάσεις στον αστικό ιστό, με στόχο να αποδείξει ότι οι σύγχρονοι Έλληνες είναι «αντάξιοι ενός μεγάλου πολιτισμού του παρελθόντος», οργανώνοντας σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες (Gallant, 2017: 460). Στην Ολυμπιάδα του 2004 ο αρχιτέκτονας Calatrava επιθυμεί να προβάλει δυο κύριους πυλώνες της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας μέσα από την αντιπαράθεση του *ελληνισμού*, δηλαδή το αρχαίο παρελθόν της Ελλάδας (με επίκεντρο τον 5^ο αι. και κύριο μνημείο την Ακρόπολη) και τη *Ρωμοσύνη* (αναφέροντας το Βυζαντινό παρελθόν της Ελλάδας, επικεντρωμένο στην Κωνσταντινούπολη και κυρίαρχο μνημείο την Αγία Σοφία). Η επιθυμία του Calatrava, ωστόσο, ήταν να προσελκύσει το ελληνικό λαϊκό συναίσθημα, το οποίο βασίζεται στην ελληνική ιστορία με την χριστιανική πίστη. Ο αρχιτέκτονας εμπνεύστηκε από τα δύο μνημεία του ελληνικού αφηγήματος και ήθελε να τα αποδώσει στο στάδιο (ΟΑΚΑ), το οποίο θα φιλοξενούσε τις τελετές έναρξης και λήξης. Με αυτόν τον τρόπο, οι επισκέπτες θα γνώριζαν και την Ανατολική παράδοση πέρα από την ίδια προβαλλόμενη Δυτική⁹. Ο ίδιος ο κατασκευαστής αναφέρει πως η Ελλάδα δεν διαθέτει μόνο την κλασική αρχιτεκτονική της αρχαίας εποχής, όπου κυριαρχούν οι κολόνες, αλλά και μια εκπληκτική παράδοση θολωτών κι αψιδωτών κατασκευών, στο πλαίσιο της βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί η σύνδεση μεταξύ της Ολυμπιακής φλόγας και του Αγίου Φωτός, σημαντικοί πυλώνες της ελληνικής ταυτότητας. Η «ιερότητα» της αρχαιότητας ενσωματώνεται μέσω της ιερότητας της Ορθοδοξίας. Παρόμοιο ιδεολογικό πλαίσιο που συνδέει τον Παρθενώνα με την Αγία Σοφία ως τους δύο πυλώνες της ελληνικής εθνικής ταυτότητας επιτρέπει, επίσης, τη σύνδεση μεταξύ της Ολυμπιακής φλόγας και του Αγίου Φωτός από τα Ιεροσόλυμα (Yalouri, 2010: 2169). Ας μην λησμονηθεί ότι στις 7 Μαρτίου θα υπάρξει μια αλλαγή στην ελληνική πολιτική σκηνή, καθώς το ΠΑΣΟΚ θα ηττηθεί και την διακυβέρνηση της χώρας θα αναλάβει η Νέα Δημοκρατία με πρωθυπουργό τον Κ. Καραμανλή (Κωστής, 2016: 838).

⁹ Jilly Traganou (2004), *Shades of Blue: Debating Greek Identity through Santiago Calatrava's Design for the Athens Olympic Stadium* σελ.197-200.

2.1 Τελετή Έναρξης

Την Παρασκευή 13 Αυγούστου 2004 στις 9 το βράδυ στο Ολυμπιακό Στάδιο (ΟΑΚΑ) στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε η τελετή έναρξης, η οποία διήρκησε συνολικά περίπου 3:30 ώρες και συμμετείχαν 4.648 εθελοντές. Επιπλέον, την παρακολούθησαν 70.000 άνθρωποι εντός του Ολυμπιακού Σταδίου και εκατομμύρια τηλεθεατές σε όλον τον κόσμο. Ο σκηνοθέτης, Δημήτρης Παπαϊωάννου, ετοίμασε δυο τελετές, οι οποίες πρόβαλαν την ιστορική συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού.¹⁰ Ο ίδιος ο σκηνοθέτης πιστεύει ότι οι τελετές θεωρούνται από τους Έλληνες, ως μια μορφή ψυχανάλυσης της ελληνικής ταυτότητας· στόχος του ήταν μόνο η παρουσίαση του ελληνικού πολιτισμού στο σήμερα.¹¹ Ο βασικός σχεδιασμός της τελετής βασίστηκε στην ανθρώπινη κλίμακα, ενώ κυρίαρχο ρόλο διαδραμάτιζε το λευκό χρώμα το οποίο συμβολίζει την λευκότητα του μαρμάρου και παρέπεμπε στην αρχαία γλυπτική και αρχιτεκτονική.

Στις τελετές αυτές αναπαρίσταται ο ιστορικός, κοινωνικός και πολιτισμικός λόγος που το παρόν προβάλλει στο παρελθόν. Η αναμνηστήρια αφήγηση ακόμη και όταν αντιπαρατίθεται σε μια μοναδική και ευρέως γνωστή ιστορική αφήγηση, επιδεικνύει έντονα επιλεκτική στάση, ταυτόχρονα μαρτυρεί τη δημιουργικότητα της συλλογικής μνήμης (Μπενβενίστε, 1999: 23). Έτσι, η τελετή έναρξης¹² άρχισε με την αντίστροφη μέτρηση, ξεκινώντας από το νούμερο 28, δηλαδή από την 28^η Ολυμπιάδα του 2004, φτάνοντας στην πρώτη που φιλοξενήθηκαν στην ίδια πόλη. Έπειτα, η εκφωνήτρια της βραδιάς θα υποδεχτεί τους θεατές με τα εξής λόγια: «Πολίτες του κόσμου καλώς ήλθατε στη γιορτή της Αθήνας. Ολυμπιακοί Αγώνες καλώς ήλθατε σπίτι σας, καλώς ήλθατε στην Ελλάδα». Το συγκεκριμένο μήνυμα ακούστηκε στα ελληνικά,

¹⁰ https://www.athensvoice.gr/this-day/367720_teleti-enarxis-olympiakon-agonon-2004-i-giorti-poy-ekane-gyro-toy-kosmoy

¹¹ «Το θέμα της τελετής ήταν η ελληνική εμπειρία ως τώρα, ένα παράθυρο στον πολιτισμό. Στην υπέροχη δουλειά του Αγγελου Μέντη που ονομαζόταν Κλεψύδρα, που από τη Θεά της Γονιμότητας μέχρι τον Τσαρούχη παρουσίασε τις μορφές της ελληνικής τέχνης, είναι φανερό ότι με εξαίρεση τη γεωμετρική περίοδο που είναι η μοναδική περίοδος στην ιστορία της τέχνης που γύρισε σε αφηρημένα γεωμετρικά σχήματα, υπάρχει ένα νήμα που τα συνδέει όλα. Το ερώτημα ήταν πάντα πάνω από το κεφάλι μας. Όχι ακριβώς τι είναι ελληνικό· ξέρουμε τι είναι ελληνικό. Το ερώτημα ήταν πώς κοιτάμε το ελληνικό στοιχείο τώρα»

Συνέντευξη του Δ. Παπαϊωάννου στο <https://www.10percent.gr/old/issues/200410/01.html> τεύχος 6 Οκτώβριος – Νοέμβριος 2004.

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=YYvnvr8Cpzo> και από το επίσημο οπτικοακουστικό υλικό από της Οργανωτικής Επιτροπής «Αθήνα 2004».

αγγλικά και γαλλικά,¹³ ενώ ταυτόχρονα 400 τυμπανιστές χτυπούσαν τους «χτύπους της καρδιάς» και τα μουζούκια έπαιζαν το «Ζεϊμπέκικο του Δία»¹⁴ του Σταύρου Ξαρχάκου. Στη συνέχεια, ένα κινηματογραφικό βίντεο ταξίδεψε τους θεατές 3.000 χρόνια πίσω στο παρελθόν και συγκεκριμένα στο στάδιο της Ολυμπίας, τον χώρο όπου πραγματοποιούνταν οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες. Πιο συγκεκριμένα, ένας τυμπανιστής από την Αρχαία Ολυμπία «επικοινωνούσε» με έναν τυμπανιστή στο ΟΑΚΑ συμβολίζοντας τη διαχρονικότητα του ολυμπιακού πνεύματος. Όπως είναι φυσικό, ο χώρος της αρχαίας Ολυμπίας χρησιμοποιήθηκε ως τεκμήριο της γνησιότητας των Αγώνων με γενέτειρα την Ελλάδα, καθώς εκεί πραγματοποιήθηκαν οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες. Τα πολιτισμικά τοπία, είτε πρόκειται για φυσικά ή τεχνητά μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους, τόπους φαντασιακής ιστορικότητας, ενεργοποιούνται ως πεδία συλλογικής μνήμης. Η αρχαιότητα προβάλλεται από τις τοπικές κοινωνίες ως τμήμα του πολιτισμικού κεφαλαίου, έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι διάφορες προκλήσεις σε εθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο (Πλάντζος, 2016: 146). Στο κέντρο του σταδίου είχε κατασκευαστεί μια τεχνητή λίμνη γεμάτη νερό παραπέμποντας στη θάλασσα, καθώς η ζωή των Ελλήνων είναι άρρητα συνδεδεμένη με αυτήν.¹⁵ Έπειτα, μία φωτοβολίδα έπεσε στη λίμνη, με αποτέλεσμα να αναδυθούν φλεγόμενοι οι πέντε ολυμπιακοί κύκλοι συμβολίζοντας την ενότητα των πέντε ηπείρων (εικ.1). Ακολούθως, ένα λευκό «χάρτινο» καράβι και ένα μικρό αγόρι ντυμένο στα γαλανόλευκα και κρατώντας μια ελληνική σημαία υποδέχτηκε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο, τον πρόεδρο της ΔΟΕ Ζακ Ρογκ και την πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής «Αθήνα 2004», Γιάννα Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη. Ακούστηκε ο Εθνικός Ύμνος από την μπάντα του πολεμικού ναυτικού και έγινε η έπαρση της ελληνικής σημαίας.

Στη συνέχεια, ένας κόκκινος Κένταυρος σύμβολο της διττής ανθρώπινης φύσης έριξε το τόξο του προς το κέντρο της λίμνης, όπου αναδύθηκε ένα μεγάλο κεφάλι κυκλαδικού ειδωλίου της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Το ειδώλιο διασπάστηκε και μέσα από αυτό εμφανίστηκε ένας αρχαϊκός κούρος του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Ο κούρος

¹³ Σε κάθε τελετή χρησιμοποιούνται τρεις γλώσσες: η γλώσσα της διοργανώτριας χώρας, η αγγλική που είναι παγκοσμίως αναγνωρισμένη και η γαλλική που αποτελεί φόρο τιμής στην γενέτειρα του Πιερ ντε Κουμπερτέν, τη Γαλλία.

¹⁴ Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Δίας ήταν ο προστάτης της φιλοξενίας, αλλά και ο θεός, στον οποίο τελούνταν προς τιμήν του οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες.

¹⁵ Σχόλιο από το επίσημο οπτικοακουστικό υλικό από της Οργανωτικής Επιτροπής «Αθήνα 2004».

διασπάρστηκε με τη σειρά του και ένας κορμός αγάλματος του 5^{ου} αιώνα σχηματίστηκε. Τέλος, από τη συγκεκριμένη διάσπαση εμφανίστηκε ο Κύβος που για τους Πυθαγόρειους αποτέλεσε το σύμβολο της γης. Η ιστορία είναι ένας πίνακας αλλαγών και τονίζει ότι οι κοινωνίες δεν αλλάζουν αδιάκοπα, διότι επικεντρώνει το βλέμμα της στο σύνολο και δεν περνά χρονιά κατά την οποία, σε μια περιοχή αυτού του συνόλου, να μην παράγεται κάποιος μετασχηματισμός. Από την στιγμή όπου για την ιστορία όλα είναι συνδεδεμένα, καθένας από αυτούς τους μετασχηματισμούς θα πρέπει να αντιδρά με τα άλλα μέρη του κοινωνικού σώματος και να ετοιμάζει κάποια αλλαγή (Halbwachs, 2013: 110). Δεν είναι τυχαίο λοιπόν, ότι ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή η παρέλαση αρμάτων (Κλεψύδρα)¹⁶ με την οποία παρουσιάστηκε ο Μινωικός και Μυκηναϊκός πολιτισμός, η Αρχαϊκή, η Κλασική και Ελληνιστική εποχή, τα Βυζαντινά χρόνια και η νεότερη Ιστορία της Ελλάδας. Η «Κλεψύδρα» που χρησιμοποιήθηκε στην τελετή έναρξης αποτελεί διαχρονικό αφήγημα, με απώτερο στόχο τη δημιουργία της ιστορικής συνέχειας της χώρας. Με τη χρήση της το ακροατήριο πείθεται και ενεργοποιείται ο μηχανισμός της ανάμνησης της πολιτισμικής του ταυτότητας. (Πλάντζος, 2016: 23).

Σε όλη τη διάρκεια της συγκεκριμένης παρέλασης παρουσιάστηκαν μόνο ευρέως γνωστά ελληνικά μνημεία (π.χ. τοιχογραφίες από τα Ταυροκαθάψια της Μινωικής περιόδου, ο Παρθενώνας και η ζωοφόρος του που τον στόλιζε· σύμβολο της πολιτιστικής ανάπτυξης της Αθήνας αλλά και της Ελλάδας, η Επίδαυρος ως μνημείο του αρχαίου θεάτρου, τα αγωνίσματα των αρχαίων και των σύγχρονων (1896) Ολυμπιακών Αγώνων της Ολυμπίας (εικ.2) και της Αθήνας αντίστοιχα, αλλά και διάφορες παραδοσιακές φορεσιές από όλη την Ελλάδα. Αξίζει να τονιστεί ότι στη συγκεκριμένη παρέλαση προβλήθηκαν προσωπικότητες, οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ελληνική Ιστορία (π.χ. ο Ηρακλής από την ελληνική μυθολογία, σύμφωνα με την οποία υπήρξε ο εμπνευστής των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, ο Μέγας Αλέξανδρος, ο οποίος σηματοδοτεί τη Μακεδονική δυναστεία και είχε ως αποτέλεσμα την εξάπλωση του ελληνικού στοιχείου, ο Άγιος Γεώργιος απεικονίζει την ελληνική χριστιανική παράδοση, αλλά και την βυζαντινή επικράτεια, η οποία εντάχθηκε στην ελληνική ιστοριογραφία, ήρωες του 1821, όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, αλλά και η προεδρική φρουρά φορώντας την ενδυμασία της

¹⁶ Η Κλεψύδρα, ένα αρχαίο ρολόι που χρησιμοποιούσε τη σταθερή ροή του νερού ή της άμμου για τη μέτρηση μονάδων χρόνου, ήταν μια ονειρική πολύχρωμη παρέλαση, η οποία απεικόνιζε στιλιζαρισμένες μορφές που «ζωντάνευαν» μέσα από ελληνικές τοιχογραφίες, ψηφιδωτά γλυπτά και ζωγραφίες. Ήταν μια χρονολογική πομπή εικόνων από την προϊστορική μέχρι τη σύγχρονη εποχή.

φουστανέλας,¹⁷ ο Καραγκιόζης, ο οποίος αποτελεί έναν ήρωα της ελληνικής λαογραφίας και τέλος μια έγκυος, η οποία συμβολίζει τη συνέχεια της ζωής, κάτω από το άκουσμα της Μαρίας Κάλλας). Στη σκέψη του έθνους, τα γεγονότα αυτά έχουν αφήσει βαθιά τα ίχνη τους, όχι μόνον διότι τροποποίησαν θεσμούς, αλλά, επειδή η παράδοσή τους διατηρείται ιδιαίτερα ζωντανή στους πολίτες (Halbwachs, 2013: 78). Ακόμη, η τελετή ήταν πλήρως εναρμονισμένη με την επιταγή της αρχαιολογικής ακρίβειας, καθώς όλα τα αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν (π.χ. Κυκλαδίτικο κεφάλι) ήταν πιστά αντίγραφα αληθινών αντικειμένων (Πλάντζος, 2016: 21). Το καλλιτεχνικό μέρος της τελετής ολοκληρώθηκε με την εμφάνιση της ελιάς, σύμβολο των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων,¹⁸ της ελευθερίας και της ειρήνης των λαών. Η τελετή συνεχίστηκε με την παρέλαση των αθλητών από 202 χώρες, η ελληνική αποστολή άνοιξε με τον Πύρρο Δήμα ως σημαιοφόρο και έκλεισε με την υπόλοιπη αποστολή να παρελαύνει. Έπειτα, προβλήθηκε ένα βίντεο αφιερωμένο στους εμπνευστές των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων και έγινε αναφορά στις προηγούμενες διοργανώσεις.¹⁹ Τέλος, μετά την ανάκρουση του Ολυμπιακού Ύμνου²⁰ και τον όρκο των αθλητών πραγματοποιήθηκε η αφή της Ολυμπιακής φλόγας²¹ στο στάδιο, η οποία αναφλέχθηκε στην τεραστίων διαστάσεων δάδα που είχε κατασκευαστεί. Η βραδιά ολοκληρώθηκε με την εκτόξευση φαντασμαγορικών πυροτεχνημάτων στον βραδινό ουρανό της Αθήνας. Στη συγκεκριμένη τελετή αισθητικά κυριάρχησε το υγρό στοιχείο, η πανδαισία χρωμάτων τόσο στο φωτισμό όσο

¹⁷ Στον ελληνικό χώρο η φορεσιά της φουστανέλας στα πλαίσια της Επανάστασης του 1821 μαρτυρεί τον ρόλο του ενδύματος στην διαδικασία της ιστορικής διαπραγμάτευσης της τοπικής με την εθνική ταυτότητα. Έτσι λοιπόν, η φουστανέλα λειτουργεί ως γλώσσα μιας απελευθερωτικής συνείδησης που προσδιορίζει την ελληνική εθνική ταυτότητα, πέρα από τις τοπικές ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις. Η συγκεκριμένη φορεσιά λοιπόν, αποκτά πολιτική υπόσταση καθώς εκφράζει μια κοινή εθνική ταυτότητα (Πετρίδου, 2012: 365).

¹⁸ Το κλαδί ελιάς δινόταν ως έπαθλο στους αρχαίους Ολυμπιονίκες, αλλά και στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 μαζί με την απονομή των μεταλλίων δινόταν ένα στεφάνι ελιάς στους αθλητές.

¹⁹ Ένας δρομέας κρατώντας ένα κλαδί ελιάς έτρεξε ολόκληρο το αγωνιστικό χώρο του σταδίου κόβοντας μια κορδέλα για κάθε προηγηθείσα διοργανώτρια πόλη.

²⁰ Ο Ολυμπιακός Ύμνος γράφτηκε από τον Έλληνα ποιητή Κ. Παλαμά και μελοποιήθηκε από τον Σπ. Σαμαρά για τις ανάγκες της διοργάνωσης των Αγώνων του 1896. Ο συγκεκριμένος ύμνος αναφέρει την ελληνική ταυτότητα στους Ολυμπιακούς Αγώνες: «Αρχαίο Πνεύμα αθάνατον, αγνέ πατέρα του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού, κατέβα, φανερώσου κι άστραψε εδώ πέρα στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού».

²¹ Η Ολυμπιακή φλόγα γίνεται φορέας μνήμης που αποδεικνύει όχι μόνο την μακρά ελληνική παρουσία και «συνέχεια». αλλά ταυτόχρονα υπενθυμίζει στους ανθρώπους τη συμβολή της Ελλάδας στην ιστορία του (δυτικοευρωπαϊκού) κόσμου. Στους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες, ο όρος «αναβίωση» επινοήθηκε υποδηλώνοντας ότι ήταν ένας θεσμός που επανήλθε μέσα από τις στάχτες του στην ίδια γη που κάποτε συμμετείχαν και αγωνίστηκαν οι αρχαίοι Ολυμπιονίκες. Το 2004, ο όρος «επιστροφή» επιδίωξε να δημιουργήσει μια αίσθηση διάρκειας και σύνδεσης αρχαίας και σύγχρονης Ελλάδας δηλώνοντας τη νόμιμη γενέτειρα των Αγώνων (Yalouri, 2010: 2161).

και στα κοστούμια. Επιπλέον, το βλέμμα των ηθοποιών – εθελοντών, οι οποίοι ενσάρκωναν τους διάφορους ρόλους, ήταν ιδιαίτερος επιβλητικό μεταφέροντας στο κοινό εικόνες και γεγονότα που δεν αφορούσε μόνο το ελληνικό κοινό, αλλά ήταν και ευρέως γνωστά. Τέλος, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο ιδεολογικό μέρος της τελετής, καθώς αυτή ανέδειξε με αριστοτεχνικό τρόπο την ιστορική συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού που υπήρξε προσωπικός στόχος και του ίδιου του σκηνοθέτη. Επομένως, ο στόχος της τελετής έναρξης δομήθηκε στην προβολή της ελληνικής συλλογικής και πολιτισμικής μνήμης²².

2.2 Τελετή Λήξης

Μετά από 17 μέρες αθλητικής δράσης η 28^η Ολυμπιάδα θα ολοκληρωθεί με την τελετή λήξης²³ που πραγματοποιήθηκε στις 29 Αυγούστου στο Ολυμπιακό Στάδιο (ΟΑΚΑ) της Αθήνας με διάρκεια περίπου 2:30 ώρες και θεατές περίπου 70.000. Στόχος της συγκεκριμένης τελετής όπως και της έναρξης ήταν η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς παγκοσμίως μέσα από ήχους και χορούς, οι οποίοι κάλυπταν όλη την επικράτεια. Επιπρόσθετα, ιδιαίτερο ήταν το μοτίβο της τελετής λήξης, καθώς ο σκηνοθέτης Δημήτρης Παπαϊωάννου επιθυμούσε να προβάλλει μια διαφορετική εικόνα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας.²⁴ Πλέον δεν προβάλλεται η ιστορική συνέχεια ανάμεσα στο αρχαίο με το σύγχρονο, αλλά μέσα από το τραγούδι προβάλλεται η μετάβαση από το δημοτικό-παραδοσιακό στο μοντέρνο-λαϊκό. Πιο συγκεκριμένα, στο κέντρο του σταδίου είχε δημιουργηθεί ένα μεγάλο χωράφι με στάχια σε σχήμα σπείρας συμβολίζοντας την ελληνική ύπαιθρο και την αγροτική ζωή.²⁵ Πάνω από τα στάχια υπήρχε μια μεγάλη φαρδιά εξέδρα που κάλυπτε τη μία

²² Εφόσον η ομάδα δεν αλλάζει αισθητά ο χρόνος, τον οποίο εναγκαλίζεται η μνήμη της μπορεί να επιμηνκυνθεί: είναι πάντοτε συνεχές περιβάλλον που παραμένει για εμάς προσβάσιμο σε όλη του την έκταση. Έτσι λοιπόν, η ομάδα όταν εξετάζει το παρελθόν της αισθάνεται σαφώς ότι έχει παραμείνει ίδια και αποκτά την συνείδηση της ταυτότητας της μέσω του χρόνου (Halbwachs, 2013, σελ.147)

²³ https://www.youtube.com/watch?v=glnik7y_mX4

²⁴ «Αν είχα το ελεύθερο από το σύστημα της παράστασης, όχι ότι μ' εμπόδισε κανείς. Αν το σύστημα επέτρεπε περισσότερο αυτοσαρκασμό και κυνισμό, αυτό και θα κάναμε. Ο σκηνοθέτης του πιο γοητευτικού κομματιού της τελετής λήξης, ο Θωμάς Μοσχόπουλος, είχε τη φυσική τάση να προχωρήσει πολύ πιο σκληρά, με πολύ μεγάλη αγάπη, μέσα στην ελληνική πραγματικότητα. Εγώ από συντηρητισμό τον συγκράτησα, γιατί φοβόμουν ότι θα ήταν εκτός της σύμβασης, της ευγένειας και του επιπέδου που οφείλαμε να δείξουμε στον κόσμο. Δεν ξέρω αν ήταν λάθος μου ή όχι, πάντως θα ήμουν πιο ευτυχής τώρα αν δεν τον είχα συγκρατήσει» Συνέντευξη του Δ. Παπαϊωάννου στο <https://www.10percent.gr/old/issues/200410/01.html> τεύχος 6 Οκτώβριος – Νοέμβριος 2004.

²⁵ Στις ελληνικές γιορτές το στάρι συμβόλιζε τη γονιμότητα της γης, τη ζωή που ξυπνούσε από τον θάνατο.

μεριά του σταδίου απεικονίζοντας το γλέντι το οποίο είναι συνδεδεμένο με πολλές πτυχές του ελληνικού πολιτισμού. Η τελετή ξεκίνησε με πλήθος πυροτεχνημάτων και την ορχήστρα να παίζει το τραγούδι «Ας κρατήσουν οι χοροί» του Διονύση Σαββόπουλου προτρέποντας τον κόσμο να διασκεδάσει. Το στάδιο γέμισε με «αγρότες» χορευτές συμβολίζοντας τον αγροτικό πληθυσμό της Ελλάδας, ενώ ο τραγουδιστής Χρόνης Αηδονίδης καλωσόριζε τον κόσμο τραγουδώντας το παραδοσιακό κομμάτι «Φίλοι μου καλώς ορίσατε, φίλοι μου αγαπημένοι, κοπιάστε στο τραπέζι μας», συμβολίζοντας την ελληνική φιλοξενία των απλών ανθρώπων της υπαίθρου (εικ.3). Την ίδια στιγμή γινόταν ο θερισμός των σταχιών²⁶ και ο τρύγος των σταφυλιών²⁷ δυο αγαθά που είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ελληνική επικράτεια και Ιστορία. Στη συνέχεια, ακολούθησαν οι «κουδουνάτοι», οι οποίοι εισήλθαν στο στάδιο χτυπώντας τα κουδούνια²⁸ παραπέμποντας στην Επανάσταση του 1821 και κάνουν ένα βακχικό πέραςμα στο χωράφι. Πρόκειται για ένα από τα αρχαία διονυσιακά έθιμα που παραμένει ζωντανό μέχρι και σήμερα. Σύμφωνα με την ελληνική λαογραφία, συνεχίζουν να διώχνουν την αρνητική ενέργεια και να ξορκίζουν το κακό. Ο δυνατός ήχος των κουδουνιών ξυπνά τη φύση και ξορκίζει τα κακά πνεύματα που απειλούν τις καλλιέργειες. Οι «κουδουνάτοι» στην περιοχή της Δράμας είναι ντυμένοι με προβιές και κατσικίσια δέρματα, ενώ γύρω από τη μέση τους κρέμονται βαριά κουδούνια. Πίσω τους ακολουθούν οι χορευτές του «τσέστου», ανδρικού χορού (μεικτού κύκλου Ζωναράδικου) της βόρειας Θράκης. Οι άνδρες χτυπούν δυνατά τα πόδια τους, επιβεβαιώνοντας την παρουσία τους και σπρώχνοντας τους σπόρους βαθιά μέσα στη γη κι έτσι δίνεται το έναυσμα για τη συγκομιδή του σταριού. Ο θερισμός «παντρεύεται» με τον τρύγο, η γη γιορτάζει τους καρπούς της και μαζί της η Ελλάδα στήνει ξανά τον χορό. Μια μεγάλη παρέα συγκεντρώνεται γύρω από 12 τραπέζια. Πάνω τους ανεβαίνουν 12 φηγούρες. Μια αλληγορία για τους 12 μήνες του χρόνου και ένας φόρος τιμής στον Γιάννη Τσαρούχη και το έργο του που απεικονίζουν τις τέσσερις εποχές και τους μήνες τους. Ταυτόχρονα, ακούστηκαν παραδοσιακά τραγούδια από την Πελοπόννησο, την Ήπειρο, τον Πόντο, την Κρήτη και τα νησιά. Σε

²⁶ Συμβολισμός της γονιμότητας της γης.

²⁷ Από το σταφύλι παράγεται το κρασί που επικρατεί ως ποτό σε όλα τα ελληνικά γλέντια. Από τη μυθολογία το σταφύλι σχετίζεται με το θεό Διόνυσο που παραπέμπει στη διασκέδαση.

²⁸ Η μελέτη του υλικού πολιτισμού τάχθηκε ενάντια στην δυτικότερη συνήθεια που κατηγοριοποιεί αντιστιτικά τους ανθρώπους ως υποκείμενα, ζώντα και ενεργητικά και τα αντικείμενα ως αδρανή και παθητικά. Έθεσε ως ζητούμενο να γεφυρωθούν οι παλαιότερες διχοτομήσεις, φωτίζοντας την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στα υποκείμενα και τα αντικείμενα δημιουργώντας νέες αναζητήσεις την σχέση και τα όρια ανάμεσα σε αντικείμενα και υποκείμενα (Γιαλούρη, 2012: 29)

κάθε παραδοσιακό τραγούδι υπήρχε μια χορευτική ομάδα, που χόρευε και φορούσε την αντίστοιχη παραδοσιακή φορεσιά του εκάστοτε γεωγραφικού διαμερίσματος.²⁹ Μέσα σε έναν πολιτισμό, ο άνθρωπος μαθαίνει να χρησιμοποιεί το σώμα του ως εργαλείο, δηλαδή, πώς να περπατά, να τρώει, να κοιμάται, να στέκεται και να επιτελεί όλων των ειδών τις λειτουργίες. Σε αυτό το πλαίσιο ακολούθησε η αναπαράσταση ενός παραδοσιακού ελληνικού γάμου και το τραπέζι όπου οι καλεσμένοι διασκεδάζουν. Με αυτό τον τρόπο έγινε η μετάβαση στο σημερινό τρόπο διασκέδασης των Ελλήνων μέσα από ρεμπέτικα, συρτάκια³⁰ και σύγχρονα τραγούδια δίνοντας ένα στοιχείο ενότητας και συνέχειας στον τομέα της ελληνικής μουσικής.

Το καλλιτεχνικό μέρος της τελετής ολοκληρώθηκε με το θερισμό και τον σχηματισμό των ολυμπιακών κύκλων από στάχυα. Ο τόπος στον οποίο έχει υπάρξει μια ομάδα δεν είναι σαν ένας μαυροπίνακας επάνω στον οποίο γράφονται μόνο ημερομηνίες και στοιχεία. Κάθε πλευρά, κάθε λεπτομέρεια αυτού του χώρου έχει μια σημασία που είναι ακατάληπτη για όλους εκτός από τα μέλη της ομάδας, επειδή όλα τα μέρη του χώρου που αυτή έχει καταλάβει αντιστοιχούν σε διαφορετικές όψεις της ζωής και της δομής της συγκεκριμένης κοινωνίας (Halbwachs, 2013: 157). Σε πολλές περιπτώσεις ο χώρος ταυτίζεται με την ταυτότητα, διότι μπορεί να αποτελεί τεκμήριο για αυτήν.³¹ Αυτήν την αυθεντικότητα του χώρου ήθελαν να χρησιμοποιήσουν και οι διοργανωτές. Για αυτό τον λόγο, αποφασίστηκε για πρώτη φορά να γίνει η απονομή των μεταλλίων του Μαραθωνίου στην τελετή λήξης. Η αυθεντικότητα του αγωνίσματος³² έγκειται στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη διαδρομή είχε διανυθεί στην αρχαιότητα από τον Φειδιππίδη, αλλά και από τον πρώτο σύγχρονο Ολυμπιονίκη του

²⁹ Ο τύπος ενός ενδύματος, το σχήμα του, η υφή του, ή το χρώμα του μπορούν να πληροφορήσουν όσους γνωρίζουν τον πολιτισμικό κώδικα για το φύλο του χρήστη, την ηλικία του, την εθνότητά του, τη θρησκεία, το επάγγελμα του και την κοινωνική του τάξη. Δεν είναι τυχαίο πως από μικρή ηλικία τα υποκείμενα μαθαίνουν να αποκωδικοποιούν την γλώσσα των ενδυμάτων και να τα αντιλαμβάνονται ως αναπαράσταση πολιτισμικών κατηγοριών (Πετρίδου, 2012: 360).

³⁰ Το συρτάκι που ακούστηκε ήταν του Μίκη Θεοδωράκη. Εκείνη την στιγμή εισήχθησαν στο γλέντι ηθοποιοί προσποιούμενοι τους τουρίστες και κάθισαν στο τραπέζι του γάμου. Με αυτή την κίνηση για άλλη μια φορά δηλώνεται η ελληνική φιλοξενία.

³¹ Οι διαφορετικές ερμηνείες των μουσειακών χώρων και των εκθεμάτων διαμορφώνονται καθημερινά μέσα από τις σύνθετες σχέσεις διάδρασης και ερμηνείας τις οποίες αναπτύσσουν τα άτομα και οι ομάδες που τα παρατηρούν. Επιπλέον, το μνημείο (χώρος) επιβάλλει νοήματα, σημασίες και αξίες οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες καθώς προβάλλουν διάφορες νοηματοδοτήσεις που συνδέονται με την καθημερινή ζωή των ατόμων (Νάκου, 2001 σελ.148).

³² Αξίζει να αναφερθεί πως η ταύτιση του ελληνικού χώρου με τους Ολυμπιακούς Αγώνες έγινε και στο αγώνισμα της σφαιροβολίας που πραγματοποιήθηκε στην αρχαία Ολυμπία χωρίς να υπάρξει κάποια παρέμβαση στον χώρο αλλά και το αγώνισμα της τοξοβολίας που διοργανώθηκε στο Παναθηναϊκό Στάδιο όπου πραγματοποιήθηκαν οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896.

Μαραθωνίου, Σπύρο Λούη. Μετά από τους λόγους των επισήμων και την υποστολή της Ολυμπιακής σημαίας ακούστηκε η χώρα που θα φιλοξενούσε την επόμενη Ολυμπιάδα. Πιο συγκεκριμένα, η Κίνα, ως η επόμενη οικοδέσποινα της 29^{ης} Ολυμπιάδας, έστειλε μια αντιπροσωπεία εθελοντών που μέσα από τους χορούς, τους ήχους και τις παραστάσεις τους κατάφεραν να προβάλουν την δική τους πολιτιστική ταυτότητα. Φυσικά στην Ολυμπιάδα του 2008 στο Πεκίνο, πάλι μέσα από τις τελετές έναρξης και λήξης, προβλήθηκε σχεδόν πλήρως η πολιτιστική παράδοση της Ασιατικής χώρας. Τέλος, ένα κορίτσι, αφού μοίρασε τη φλόγα στα παιδιά που είχαν μαζευτεί κάτω από την δάδα στα λευκά, έσβησε την ολυμπιακή φλόγα λέγοντας τη φράση «Καλή αντάμωση», δηλώνοντας την οικειότητα που υπάρχει ανάμεσα στους Ολυμπιακούς Αγώνες και την Ελλάδα αλλά και την επιθυμία της χώρας για μια μελλοντική διοργάνωση.³³ Ακολούθησε ένα μουσικό πρόγραμμα με ελληνικά τραγούδια γνωστά (π.χ. Δυνατά- Δυνατά, Σαν τον Καραγκιόζη, Μισιρλού κ.ά) σε μεγάλους και μικρούς ταυτόχρονα με ένα πρόγραμμα βεγγαλικών (εικ.4). Με αυτή την τελετή τελείωσε επίσημα η 28^η Ολυμπιάδα που φιλοξένησε η Αθήνα το 2004 δίνοντας το έναυσμα για την επόμενη διοργάνωση στο Πεκίνο.

Μετά την Ελληνική Επανάσταση, η λαογραφία και η ιστοριογραφία προσπάθησαν να συγκροτήσουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, ώστε να αποδειχθεί η ιστορική συνέχεια των αρχαίων Ελλήνων με τους σύγχρονους. Δεν είναι τυχαίο, ότι η ελληνική παράδοση αναζητείται στην ελληνική λαογραφία των αγροτικών και κτηνοτροφικών πληθυσμών. Μέσα από το τραγούδι και τον χορό διασώθηκαν αρκετά πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία οι σημερινοί Έλληνες τα παρουσιάζουν ως τεκμήρια της διαχρονικότητας της ταυτότητάς τους. Τα δρώντα υποκείμενα δεν είναι παθητικοί δέκτες, αλλά μπορεί να απορρίψουν ή να διαχειριστούν τα όρια της συλλογικής μνήμης, αλλά και της ταυτότητας προς νέες κατευθύνσεις σε σχέση με τις νέες συμβολικές ανάγκες που θέλουν να υπηρετήσουν τα ίδια τα υποκείμενα. Στην τελετή έναρξης παρουσιάζεται ο επίσημος εθνικός λόγος που αφορά την ελληνική ταυτότητα χρησιμοποιώντας αναγνωρισμένα ιστορικά κριτήρια. Αντίθετα, στην τελετή λήξης η ελληνική ταυτότητα τεκμηριώνεται μέσα από την λαογραφία, την παράδοση και τα τραγούδια, τα οποία είναι κυρίως γνωστά στον ελληνικό πληθυσμό. Ακόμα και

³³ Το φανάρι που κράτησε στα χέρια της η μικρή Φωτεινή συμβόλιζε το φως που κατοικεί εντός μας, ένα φως που έχει μνημειακό χαρακτήρα, φέρει προσωπικές εμπειρίες και μνήμες, ακτινοβολεί εγχώριες και διεθνείς αξίες, καθώς και εθνικές φαντασιώσεις και προσδοκίες (Yaloufi, 2010: 2175).

στα χρώματα παρατηρείται πως στην έναρξη επικρατούν τα επίσημα εθνικά χρώματα (λευκό-μπλε) ενώ, στην τελετή λήξης επικρατεί το κόκκινο και το κίτρινο δηλώνοντας το πάθος και την ζωντάνια, που χαρακτηρίζουν την ψυχοσύνθεση του ελληνικού πληθυσμού. Και οι δύο τελετές έχουν μια καλλιτεχνική συνέχεια βασισμένη σε δυο μοτίβα: το νερό που επικρατεί στην τελετή λήξης στηριζόμενη στη θάλασσα που περιβάλλει την ελληνική επικράτεια και στη γη που περιβάλλει τον ελληνικό αγροτικό πολιτισμό και την ελληνική παράδοση.³⁴ Μέσα από την ζωή της υπαίθρου αναδείχθηκε η συνέχεια και η ένωση των Ελλήνων παρά τις αντίξοες συνθήκες. Έτσι, η ελληνική πολιτισμική ταυτότητα αναδείχθηκε και στις τελετές έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 2004· με την τελετή έναρξης ανέδειξε τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, ενώ η τελετή λήξης ανέδειξε τον αγροτικό πολιτισμό. Τέλος, η προετοιμασία των Αγώνων και οι δύο τελετές σχολιάστηκαν ιδιαίτερα από τα ελληνικά και ξένα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Τα συγκεκριμένα σχόλια θα αναφερθούν εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Κεφάλαιο 3 : Η προβολή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στα Μ.Μ.Ε.

Τα Μ.Μ.Ε αποτελούν συνδυαστικό κρίκο μεταξύ πραγματικότητας και ατόμου, προβάλλοντας ή κρύβοντας τι εξελίσσεται γύρω μας, ενώ λειτουργούν ως μηχανισμοί αναπαράστασης και παρουσίας της πραγματικότητας στο άτομο. Επιπλέον, η εμπειρία λειτουργεί ως σημαντικός λίθος για τη συνείδηση, δηλαδή ο τρόπος, με τον οποίο αποτυπώνεται η πραγματικότητα, οι καθημερινές συνήθειες και η ρουτίνα.³⁵ Τα συγκεκριμένα, αποτελούν το έδαφος πάνω στο οποίο οικοδομείται η συγκρότηση της συνείδησης. Με όλα αυτά, τα Μ.Μ.Ε συνιστούν τμήμα του καθημερινού «τρόπου ζωής» του σύγχρονου ανθρώπου και ως εκ τούτου λειτουργούν ως κυρίαρχοι μηχανισμοί διαμόρφωσης των αξιών, των πεποιθήσεων, αλλά και του

³⁴ Οι παραδόσεις δεν «υπάρχουν» από μόνες τους και ανεξάρτητα από ό,τι σκεφτόμαστε ή πράττουμε. Τις εφευρίσκουμε ξανά καθημερινά με την αφοσίωσή μας, την επιλεκτική μας μνήμη, τον τρόπο που επιλέγουμε για να συμπεριφερόμαστε «ως ένα» και οι παραδόσεις να προκαθορίζουν τη διαγωγή μας (Μπενβενίστε, 1999: 23).

³⁵ Τα Μ.Μ.Ε αποτελούν μηχανισμούς, οι οποίοι ενώνουν τα άτομα με την πραγματικότητα και γύρω τους. Η ένωση επιτυγχάνεται μέσω της μεταφοράς μιας αφθονίας πληροφοριών σχετιζόμενη με το τι γίνεται στον κόσμο, πώς γίνεται και γιατί γίνεται.

ευρύτερου «τρόπου ζωής»³⁶. Η παρουσία και η διάδοση των Μ.Μ.Ε έχει άρρηκτη σύνδεση με το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου δημιουργούνται και λειτουργούν. Αρωγός της συγκεκριμένης προσπάθειας αποτελεί η τεχνολογία, η οποία βοηθά στη μαζική διακίνηση πληροφοριών σε ομαδικά ακροατήρια, αλλά και διακινεί το περιεχόμενο των μηνυμάτων, ενώ παράλληλα επηρεάζει το κοινό. Η δράση και η λειτουργία των Μ.Μ.Ε είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με πολιτικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις και οποιαδήποτε διάδοση πληροφοριών μέσω των Μ.Μ.Ε θα έχει λιγότερο ή περισσότερο πολιτικό χρώμα.³⁷ Η μαζική μετάδοση και η διάδοση πληροφοριών πέρα από τη διάδοση γνώσεων στα άτομα που συμμετέχουν στην επικοινωνιακή διαδικασία περιέχει και τη διαρροή ενός συνόλου από ιδέες, πεποιθήσεις και απόψεις οι οποίες όχι μόνο κατευθύνουν στρατευμένα, αν δεν προσδιορίζουν κάποιο περιεχόμενο, τη στάση των ατόμων απέναντι στον κόσμο, αλλά ακόμη και στην κοινωνία³⁸. Οι αγώνες προσελκύουν πλήθος τηλεθεατών, οι οποίοι νιώθουν ότι ανήκουν σ' ένα σύνολο, που διαμορφώνει κοινά συναισθήματα μέσω της τηλεοπτικής εικόνας. Η τηλεοπτική μετάδοση επηρεάζει εξάλλου όλο και περισσότερο την επιλογή των Ολυμπιακών αθλημάτων, των τόπων και των χρόνων που τους παραχωρούνται καθώς και των σχετικών τελετών (Bourdieu, 1998, 130-133). Η ΔΟΕ επιθυμεί την κάλυψη των αγώνων απ' όλα τα μέσα ενημέρωσης, υπό την επίβλεψή της. Χιλιάδες δημοσιογράφοι εκφράζουν τις απόψεις τους πριν και μετά την διεξαγωγή των αγώνων. Οι Αγώνες εξαιτίας του γεγονότος ότι αλλάζουν διαρκώς χώρα και πόλη διεξαγωγής, δημιουργούν κάθε φορά έναν προβληματισμό στην αρμόδια διοργανώτρια επιτροπή σχετικά με τις πολιτισμικές και επικοινωνιακές πολιτικές που οφείλουν να ακολουθήσουν για την επιτυχή έκβαση των αγώνων. Η ετοιμασία των μέσων για την προβολή, κάλυψη και προγραμματισμό των αγώνων, έχει ξεκινήσει έως και έξι χρόνια νωρίτερα, ενώ παράλληλα γίνεται και ο πρώτος σχεδιασμός για τα «στοιχεία της ταυτότητας», τα οποία επιθυμεί να δείξει η κάθε διοργανώτρια χώρα και πόλη. Επιπρόσθετα, η διοργανώτρια πόλη αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς για το διάστημα που διαρκούν οι αγώνες. Οι Αγώνες προσφέρουν την κατάλληλη πρόσβαση στους επικοινωνιακούς ερευνητές, προκειμένου να μελετήσουν τους τρόπους, με τους

³⁶ Το συγκεκριμένο γεγονός σηματοδοτεί ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό η γνώση μας για το τι εξελίσσεται γύρω μας προέρχεται από τα Μ.Μ.Ε και οι απόψεις και πεποιθήσεις μας σχετικά με την κοινωνική πραγματικότητα περιστρέφεται γύρω από τα Μ.Μ.Ε. (Λυριντζής, 1988: 16-27).

³⁷ Τα ΜΜΕ χρωματίζουν τα γεγονότα, όπως εκείνοι επιθυμούν, εξυπηρετώντας ορισμένες φορές πολιτικά ή οικονομικά συμφέροντα. (Λυριντζής, 1988: 33).

³⁸ Τα Μ.Μ.Ε δεν συγκροτούν μία ουδέτερη οπτική γωνία απέναντι στην πραγματικότητα, ενώ ούτε αποτυπώνουν τα γεγονότα όπως διαδραματίζονται. (Χαιρετάκης, 2010. 33).

οποίους συγκροτείται η διεθνής εικόνα του κόσμου, από τα Μ.Μ.Ε. Κατά συνέπεια, κορυφαίοι ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί έρχονται σε επαφή με την ΔΟΕ, προκειμένου να προσφέρουν εικόνα σ' όλο τον κόσμο. Τέλος, η άφιξη της τηλεόρασης είχε ως σκοπό να οργανώσει την σχέση του θεατή με «τα πολιτισμικά νοήματα που εκπέμπει». Η ΕΡΤ αναμετέδωσε την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων στις 13 Αυγούστου 2005, δηλαδή ακριβώς ένα χρόνο μετά την διεξαγωγή τους το 2004. Παράλληλα, επί 17 ημέρες, το τηλεοπτικό κοινό παρακολούθησε όλες τις ημέρες των Αγώνων, μέχρι την τελετή λήξης της 29^{ης} Αυγούστου. Η επαναπροβολή της 28^{ης} Ολυμπιάδας με ακριβή σειρά μετάδοσης, το 2005, έδειχνε τη μεταολυμπιακή μελαγχολία του ελληνικού κοινού. Η συγκεκριμένη μέθοδος μέσω της απλής αναπαράστασης του παρελθόντος έχει ιδιαίτερη πειστική θέαση και εντάσσεται στο σύγχρονο ελληνικό εθνικό ημερολόγιο. Άλλωστε, κατά κάποιον τρόπο η σύγχρονη Ελλάδα φαίνεται να έχει συνηθίσει σε ανάλογες τελετές μνήμης, τόσο που οι πολίτες της μάλλον τις αναμένουν. Γίνεται φανερό ότι το ηθικό των πολιτών ενός έθνους αναπτρώνεται, μέσα από διάφορες τελετές οι οποίες έχουν ως θεματική την εθνική συλλογική ταυτότητα σε ημέρες εθνικής σημασίας. (Πλάντζος, 2016: 83-85).

Η πολύμορφη σχέση μεταξύ του αθλητισμού και των Μ.Μ.Ε. είναι αρκετά εδραιωμένη στη συνείδηση του συγχρόνου ανθρώπου, ενώ παράλληλα γίνεται σαφής στον φακό της επιστημονικής παρατήρησης και έρευνας. Οι Ολυμπιακοί αγώνες, είναι ένα σημαντικό γεγονός, όχι μόνο του αθλητικού πνεύματος που έχουν, αλλά και της αναμονής έως τη διεξαγωγή τους. Επιπλέον, τα Μ.Μ.Ε έχουν τεράστιο αντίκτυπο στη νεολαία, καθώς τους ωθεί στον αθλητισμό, στην ευγενή άμιλλα και τον υγιεινό τρόπο ζωής. Ας μην λησμονηθεί το γεγονός ότι τα Μ.Μ.Ε. λειτουργούν ως μεγάλοι χορηγοί στα σπορ, εντάσσουν στο πρόγραμμά τους όλο και περισσότερα «αθλητικά» δρώμενα, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλουν στον προγραμματισμό των αθλητικών γεγονότων. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο αθλητισμός μετατρέπεται αντικείμενο προς εκμετάλλευση στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας και της επαγγελματοποίησης του. Ο τοπικός αθλητισμός γίνεται υπερτοπικός και στη συνέχεια παγκόσμιος. Πιο συγκεκριμένα, οι αναμετρήσεις μεταξύ εθνικών ομάδων ή συλλόγων από διαφορετικές χώρες, ή και διαφορετικές ηπείρους, όχι μόνο κεντρίζουν το ενδιαφέρον αλλά αυξάνονται και στις προτιμήσεις. Παράλληλα, ανήκουν στις προτεραιότητες και τα χρονοδιαγράμματα που καθορίζουν οι συνομοσπονδίες όλων των εμπορικών αθλημάτων (Ανδρουλάκης, 2008: 72-73) Ακόμα περισσότερο, είναι γεγονός ότι τα

M.M.E. ασχολούνται απειροελάχιστα με τον αθλητισμό ως κοινωνική, ενεργητική πρακτική, δηλαδή με το σύνολο των πολιτών, οι οποίοι αθλούνται προκειμένου να ψυχαγωγηθούν ή για λόγους υγείας. Η προβολή κορυφαίων αθλητών και των επιδόσεων τους συνεπικουρούν στην προσπάθεια των μέσων να δημιουργήσουν την εικόνα των επικών ηρώων που χρειάζονται για την προβολή των αγώνων. Το κέντρο βάρους τους, δεν αφορά τον αθλητισμό, αλλά τον πρωταθλητισμό. Η προβολή ενός ομοεθνή αθλητή ή ενός ομαδικού αγωνίσματος από τη δημόσια τηλεόραση βασίζεται πρωτίστως στον βαθμό επιτυχίας που ενδεχομένως έχουν. Με αυτόν τον τρόπο, προωθείται κατά κόρον η παρακολούθηση των επιδόσεων των αθλητών, οι οποίοι ανήκουν στην ελίτ αλλά και των αναμετρήσεων μεταξύ μεγάλων ομάδων, οι οποίες απαρτίζονται από μεγάλα σύνολα φιλάθλων ή οπαδών.³⁹ Οι τελευταίοι περιορίζονται σε ρόλο θεατών.

3.1 Η προβολή της Ολυμπιάδας του 2004 μέσω των Ελληνικών Εφημερίδων

Από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα εγχώριων εντύπων διακρίνεται η θετική κριτική στις τελετές έναρξης και λήξης. Πιο συγκεκριμένα, μετέφεραν τον ενθουσιασμό και την έκπληξή τους εξαιτίας του άρτιου αποτελέσματος, που προσέφεραν. Ο *Ελεύθερος Τύπος* σχολιάζει για την τελετή έναρξης:

[...] ολόκληρη η ανθρωπότητα παρακολούθησε χθες μια πραγματικά μοναδική τελετή έναρξης στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων. Μια τελετή που ανέδειξε με τον πιο εντυπωσιακό τρόπο την ελληνικότητα τους, την οικουμενικότητά τους, την πολιτισμική και όχι μόνο διάστασή τους⁴⁰.

Ο αρθρογράφος Παναγιώτης Τσουτσιάς αναφέρει για το δρώμενο της 14^{ης} Αυγούστου 2004:

[...] Η τελετή έναρξης κατάφερε αυτό που δεν μπόρεσαν να υλοποιήσουν όλοι οι άλλοι. Να παρουσιάσει την περιπέτεια, τον άνθρωπο, την γνώση, τον έρωτα, την ίδια την ζωή.⁴¹

Σε συναφή θετικό σχολιασμό κινούνται οι εφημερίδες *Καθημερινή* (εικ.5) και *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*:

³⁹ Η τηλεοπτική εικόνα γίνεται υποχείριο στην ζήτηση του κοινού και διαμορφώνεται ανάλογα με τις προτιμήσεις του εκάστοτε εθνικού κοινού για το ένα ή το άλλο άθλημα, μέσω μιας προσεκτικής επιλογής αθλημάτων και αγώνων όπου υπάρχουν οι περισσότερες πιθανότητες να επιτευχθούν επιτυχίες στους ομοεθνείς τους και να ενισχυθεί το εθνικό γόητρο. (Bourdieu, 1998: 130-133).

⁴⁰ *Ελεύθερος Τύπος*, αρ. φύλλου 6430, 14-8-04, σελ. 2.

⁴¹ Παναγιώτης Τσουτσιάς, «Οι Έλληνες έκαναν θαύματα», *Εθνος*, αρ. φύλλου 6900, 14-8-04. σελ. 13.

[...] Ήταν όλα υπέροχα. Μια τελετή μοναδική, πρωτοποριακή για τα ολυμπιακά δεδομένα, μια σύνθεση υψηλής τέχνης, ιστορικής αναδρομής και προσέγγισης της σύγχρονης ζωής, με τρόπο λιτό και εντυπωσιακό μαζί, μια γιορτή που ανέδειξε την Ελλάδα στα πέρατα του κόσμου και έστειλε μήνυμα μοντέρνο, για τη χώρα που μέχρι προσφάτως ακροβατούσε μεταξύ Δύσης και Ανατολής.⁴²

[...] Είναι η πρώτη φορά που μια τελετή έναρξης Ολυμπιακών Αγώνων υπερασπίστηκε τόσο πολύ την τέχνη παρά την επιτυχή προσέγγιση του επιθυμητού τηλεοπτικού θεάματος.⁴³

Στην ίδια εφημερίδα, *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*, φιλοξενείται και μία ενδιαφέρουσα άποψη του Τούρκου ανταποκριτή:

[...] Μας εντυπωσιάσατε για μια ακόμη φορά. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων που μια τόση μικρή χώρα κάνει τόσα μεγάλα πράγματα! Όλη η τελετή ήταν αντάξια της φήμης που προηγήθηκε. Πραγματικά για μια ακόμη φορά σας θαύμασα για τις ικανότητες σας. Έχετε όμως και πράγματα να δείξετε! Οι Αμερικανοί στην Ατλάντα είχαν την coca-cola αλλά η coca-cola υπάρχει παντού σε όλο τον κόσμο. Η Ακρόπολη όμως υπάρχει μόνο στην Ελλάδα.⁴⁴

Σχετικά με την τελετή λήξης, το *Έθνος* αναφέρει:

[...] Οι Αγώνες πέτυχαν, η Ελλάδα κατάφερε να διοργανώσει τους καλύτερους ολυμπιακούς και να δώσει μαθήματα πολιτισμού και ζωής. Οι Έλληνες μπορούν να περηφανευόμαστε ότι ξαναδίνουμε στην οικουμένη ψηλά την σημαία του Ολυμπισμού.⁴⁵

Ενώ ο *Ελεύθερος Τύπος*: [...] οι ξένοι επισκέπτες εκτός των σταδίων είχαν μια εκπληκτική εμπειρία στη φιλόξενη Αθήνα που τους έκαναν να νιώσουν το πνεύμα του Σωκράτη, του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Περικλή και του μεγάλου Αλεξάνδρου⁴⁶.

Από τα έντυπα δεν έλειπε η σημασία και το βάρος της κληρονομιάς, την οποία απέκτησε η χώρα και όφειλε να την διαιωνίσει λόγω της ανάθεσης της Ολυμπιάδας, αλλά και η σημασία της αναβίωσης των Ολυμπιακών αγώνων στην γενέτειρά τους. Πιο συγκεκριμένα, ο αρθρογράφος της *Απογευματινής* σχολιάζει: *Εμείς οι Έλληνες του 21^{ου} αιώνα, είμαστε οι θεματοφύλακες του Ολυμπισμού, όχι μόνο οι κληρονόμοι αλλά και ως ενεργοί φορείς του καθαρού Ολυμπιακού βιώματος.*⁴⁷ Παράλληλα, ο αρθρογράφος του *Έθνους*, Τσουτσίας διατύπωνε την θέση του, αναφέροντας:

⁴² *Η Καθημερινή*, «Ήταν όλα υπέροχα. Κερδίσαμε τις εντυπώσεις.: Η τελετή έναρξης στο Ολυμπιακό Στάδιο, υπερθέαμα υψηλής αισθητικής», αρ. φύλλου 25753, 14-8-04, σελ. 1.

⁴³ Μαρία Μαραγκού, «Δεν εκχώρησε στο υπερθέαμα», *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 39.

⁴⁴ *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 38.

⁴⁵ *Έθνος*, 30 Αυγούστου 2004, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ. 1.

⁴⁶ «CNN: Αθήνα σου χρωστάμε μια συν γνώμη», *Ελεύθερος τύπος*, αρ. φύλλου 6443, 30-8-04, σελ. 16.

⁴⁷ *Απογευματινή*, αριθμός φύλλου 16487, 14-8-04, σελ. 2.

[...] ένα αόρατο νήμα συνδέει ξανά τους αγώνες με την γενέτειρά τους, με την γνώση και τον πολιτισμό, την ιστορία των ανθρώπων, ένα ταξίδι στους αιώνες με σημείο αναφοράς το ελληνικό έθνος, με σταθμό για την χώρα μας και τον κόσμο.⁴⁸

ενώ η Καντράρου-Ρασσιά, παραθέτει το σχόλιο:

[...] Κληρονόμοι ενός παλιού πολιτισμού, δείξαμε χθες ότι κατέχουμε την αισθητική του μέτρου και της λιτότητας και μπορούμε να φωνάζουμε στα πέρατα της γης πως «Ο κόσμος είναι όμορφος. Ένας απλός παλμός». Μέσα από απεικονίσεις εξαιρετικής αισθητικής παρακολούθησαμε σε ταμπλό βιβάν μερικές μόνο πινελιές από την τεράστια τοιχογραφία του ελληνικού πολιτισμού. Αυτή είναι η Ελλάδα. Αγωνιστική και νικηφόρα.⁴⁹

Για την τελετή λήξης η Ελευθεροτυπία, έγραφε:

[...] Η τελετή λήξης είναι ένα λαϊκό θέαμα που αφορούσε ένα ιερό θέαμα, την ελληνική κουλτούρα. Οφείλαμε να την "μοιράσουμε " σε όλους, σαν ψωμί, χωρίς να την προδώσουμε.⁵⁰

Όσον αφορά την αναβίωση του Ολυμπισμού, το Έθνος τονίζει:

[...] Είχαμε υποσχεθεί όταν διεκδικούσαμε την οργάνωση των Αγώνων, ότι θα αξιοποιήσουμε την ευκαιρία αυτή, ώστε να τους ξαναδώσουμε το πραγματικό τους νόημα, να τους αναβαπτίσουμε στο πνεύμα του ολυμπισμού που γεννήθηκε σ' αυτά τα και να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις, ώστε οι αγώνες της Αθήνας να αποτελέσουν ένα νέο ξεκίνημα, όπου θα βοηθήσει το παγκόσμιο ολυμπιακό κίνημα.⁵¹

[...] Κάλεσμα επιστροφής στις αξίες των Αγώνων για το καλό και το ωραίο, μυσταγωγία πνεύματός και κάλλους για την Ελλάδα που έσπασε τα στενά σύνορα του γεωγραφικού της χώρου και αναβάπτισε τους Ολυμπιακούς αλλά και την διψασμένη για ανώτερα ιδανικά εμφύλιο στην ιστορία γέννησης και πολιτισμού.⁵²

Ακόμη, η Γιάννα Αγγελοπούλου, μετά την τελετή λήξης, υπογραμμίζει σε μία συνέντευξή της:

[...] «Η Ελλάδα, εμείς οι Έλληνες τήρησαν την υπόσχεση μας στον κόσμο και στον εαυτό μας. Διοργανώσαμε, μπροστά στα βλέμματα της ανθρωπότητας Αγώνες αξεπέραστους, Αγώνες μοναδικούς, Αγώνες άξιους της επιστροφής στην πατρίδα τους. Ήταν Αγώνες άξιοι της επιστροφής τους στην πατρίδα.⁵³

⁴⁸ Παναγιώτης Τσούτσιας, ό.π., Έθνος, σελ. 13.

⁴⁹ Ν. Καντράρου- Ρασσιά, «Ένας απλός παλμός», Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ.38.

⁵⁰ Ελευθεροτυπία, , αρ. φύλλου 8748, 30-8-04, σελ. 14.

⁵¹ «Η ώρα των Ελλήνων και της συμμετοχής», Έθνος, αριθμός φύλλου 6900, 14-8-04, σελ. 8.

⁵² Έθνος, 14-8-04, σελ 35.

⁵³«Το μήνυμα και τα μεταολυμπιακά σχέδια της κυρίας Αγγελοπούλου», Το βήμα, 31-8-04, σελ. 6

Επιπλέον, τα έντυπα εστίασαν και στον ελληνικό πολιτισμό, ο οποίος ήταν ένα κράμα του μύθου και της παράδοσης και μεταφέρθηκε στο κοινό μέσω των αρμάτων που παρουσιάστηκαν στην παρέλαση. Το Έθνος σχολιάζει:

[...] το παραμύθι μας το λέμε με εικόνες· εικόνες που υπάγονται από την πλούσια ιστορία του ελληνικού πολιτισμού. Αυτές οι εικόνες ήταν η τελετή έναρξης, ένας μύθος που με την βοήθεια της τέχνης και τεχνολογίας έγινε γοητευτικότερος, ομορφότερος και μαγικότερος.⁵⁴

Σχετικά με την παρουσίαση της θεματικής των αρμάτων η Νανά Καραγιάννη αναφέρει:

[...] Ένα μοναδικό πάντρεμα του κυκλαδίτικου κόσμου, του μινωικού και μυκηναϊκού, εικόνες από την κλασική περίοδο της Αθήνας, το Βυζάντιο, τους ελληνιστικούς χρόνους, [...] φιγούρες από το χθες και το σήμερα, πάνω σε τροχήλατες εξέδρες. Η επανάσταση του 1821, η Ελλάδα του Τσαρούχη, εικόνες από το ρεμπέτικο.⁵⁵

Παρόμοια, θετική κριτική για την αξιοποίηση του πολιτισμού άσκησε και η Μαρία Τσιντήλα, στην τελετή λήξης:

[...] Ζούμε σε μια χώρα που ξέρει να γλεντάει. Και μαζί μας χθες το βράδυ γλεντήστε ολόκληρη η υφήλιος. Με το μοναδικό, γνήσιο, κεφάλτο, απόλυτα αυθεντικό τρόπο που γλεντάει ο Έλληνας [...], ποιες ήταν οι αξίες και ιδέες που γέννησε και πως πορεύτηκε στους αιώνες· αποχαιρετώντας τους Αγώνες βρήκε χθες τον τρόπο να δείξει στον κόσμο ποιοι είμαστε σήμερα. Το αντίο ήταν ευτυχώς κάτι παραπάνω από συρτάκι, μια ζειμπεκιά, λίγο μπουζούκι [...], Ήταν μια τελετουργία μύησης των ξένων στα χαρακτηριστικά της φυλής μας, η αποκωδικοποίηση του ελληνικού DNA σε ζωντανή μετάδοση.⁵⁶

[...] Ένας ύμνος στη μάνα γη τη γενεσιουργό στο απέραντο ουρανό, σε όλους τους λαούς που μοιράζονται ψωμί και αλάτι. Τα στάχυα κατακίτρινα και πανέμορφα μετέφεραν την μυρωδιά της ελληνικής γης τα σταφύλια της ελληνικής γης με τους ερευνητές και τα μεγάλα κοφίνια, εικόνες γεμάτες από την ύπαιθρο, η παράδοση να μπλέκεται αρμονικά νε λαϊκά ακούσματα.⁵⁷

Σχετικά με την λειτουργία του τραγουδιού και της μουσικής στην τελετή λήξης, χαρακτηριστικό δείγμα πολιτισμικής κληρονομιάς, ο Σκίντσας παραθέτει την εξής άποψη:

[...] Η έντεχνη μουσική συνάντησε ένα λαϊκό πανηγύρι πίστας στο Ολυμπιακό Στάδιο προκαλώντας ερωτήματα για τι αν μπορούν να παντρευτούν δύο διαφορετικού ύφους προγράμματος. Η Ελλάδα του αυθεντικού γλεντιού στο πρώτο, η Ελλάδα του ξεφαντώματος και της πίστας στο δεύτερο. Παραδοσιακά

⁵⁴ Έθνος, αρ. φύλλου 6900, 14-8-04, σελ.14.

⁵⁵ Νανά Καραγιάννη, «Η καρδιά του κόσμου χτυπάει από χθες σε ελληνικούς ρυθμούς: ΜΕΓΑΛΕΙΟ», *Ελεύθερος τύπος*, αριθμός φύλλου 6430, 14-8-04, σελ. 10.

⁵⁶ Μαρίνα Τσιντήλα, «Η ιστορία έγραψε ΜΠΡΑΒΟ Ελλάδα», αριθμός φύλλου 6443, *Ελεύθερος Τύπος*, 30-8-04, σελ. 15.

⁵⁷ *Ελεύθερος τύπος*, ό.π., 30-8-04, σελ. 16.

έθιμα, χοροί και τραγούδια στο πρώτο μέρος, λαϊκά και ποπ στο δεύτερο κλείνοντας όμως και το μάτι στη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη, Μάνου Χατζιδάκι και Μανώλη Χιώτη.⁵⁸

Παράλληλα, το Έθνος προσθέτει:

[...] Κατέβηκαν από τις πρόζες των θρύλων και αντάμωσαν αυτοί οι «παλιοί των Ελλήνων» Μινωίτες, Κούροι, Βυζαντινοί σπαθοφόροι και Άγιοι, ακρίτες, φουστανελάδες και βρακοφόροι, στον τόπο όπως τους προσέμεναν εγγόνια για την μέρα της χαράς του γένους, που γινόταν πομπή και πανηγύρι στα μάτια του κόσμου που δίψαγε να θυμηθεί τις μέρες του μύθου στον τόπο που γεννήθηκαν Αγώνες, στοιχεία και ιδέες.⁵⁹

Για την τελετή λήξης, η ίδια εφημερίδα προσθέτει:

[...] Η Ελλάδα της γιορτής, των βακχικών εθίμων, του θερισμού και του τρύγου, των κυκλικών χορών και της διονυσιακή μέθης, η Ελλάδα με την πληθώρα των εθίμων που χαρακτηρίζουν την κάθε της γωνία, η Ελλάδα της προσφυγιάς, η Ελλάδα του ρεμπέτικου και της θάλασσας. Ένας μεγαλειώδης εορτασμός της εθνικής και πολιτιστικής ποικιλίας όπου συναντάμε στην χώρα μας.⁶⁰

Μολαταύτα, ο Βασίλης Καλαμαράς εκφράζει μία έλλειψη σχετικά με τα άρματα:

[...] Από την «εικονογράφηση» των αρμάτων περιμέναμε να δούμε ίχνη αρχαιοελληνικού αλφαβήτου και βυζαντινής γραφής. Και ίσως δεν θα ήταν παράταιρο να ακούγονταν κάποιο απόσπασμα από την αρχαία ελληνική γραμματεία. Η Οδύσσεια του Ομήρου, για παράδειγμα, συνεχίζει να ανήκει στο παρόν, στο παρελθόν και στο μέλλον του πολιτισμού. Όντως η τηλεοπτική εικόνα είναι χίλιες λέξεις όμως χωρίς λέξεις το νόημα απουσιάζει.⁶¹

Τέλος, η Καθημερινή αποτιμά την επιλογή της θεματικής των αρμάτων:

[...] Στην οθόνη μας είδαμε την παρέλαση των αρμάτων με τις συνθέσεις που περνούν από την μυθολογία στη Ιστορία. Από τον χιτάνα, περνάμε στην φουστανελά με έναν γρήγορο αλλά ιερατικό ρυθμό, στον οποίο υποτάσσεται ακόμα και ο Καραγκιόζης. Κάποιες στιγμές θα θέλαμε την ανατροπή της γραμμικότητας κάποια επιτάχυνση ή και επιβράδυνση. Η Ιστορία δεν κινείτε με σταθερή ταχύτητα και δεν είναι γεγονότα σε παράθεση.⁶²

Επιπλέον, οι εφημερίδες αποτυπώνουν και το μήνυμα που πέρασε στον θεατή και τηλεθεατή, η τελετή έναρξης και λήξης. Αρχικά, η τηλεοπτική κάλυψη

⁵⁸ Γ. Σκίντσας, «Ψηφιδωτό ελληνικού γλεντιού στην τελετή λήξης», *Το βήμα*, αριθμός φύλλου 14251, 31-08-04, σελ. 27.

⁵⁹ Βλ. ό.π., *Έθνος*, αριθμός φύλλου 6900, σελ. 35.

⁶⁰ «Αντάμωμα με την Ελλάδα του γλεντιού», *Έθνος*, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ.12.

⁶¹ Βασίλης Καλαμαράς, «Το νήμα της ποίησης», *Ελευθεροτυπία*, αρ. φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 38.

⁶² «Ζήσαμε το όνειρο στο Στάδιο: Εντυπωσιακή ανταπόκριση του κόσμου», *Καθημερινή*, αριθμός φύλλου 27753, 14-8-04, σελ.4.

πραγματοποιήθηκε από τα τρία κανάλια της ΕΡΤ, ενώ χρησιμοποιήθηκε και παράθυρο νοηματικής μετάδοσης από την ΕΡΤ3. Η Λουκία Ρικάκη σχολιάζει:

[...] Στοιχεία σύγχρονα, ρομαντικά και τολμηρά σε ένα θέαμα μεγάλου μεγέθους που δεν υποτίμησε τον θεατή αλλά τον αντιμετώπισε ως σκεπτόμενο και όχι απλά ως καταναλωτή τηλεοπτικού θεάματος. Ήταν η νότα πολιτισμού στο πανηγύρι του αθλητισμού που τόλμησε να μην αφεθεί σε ευκολίες της τηλεόρασης και υπογράμμισε την ιστορική γνώση και συνέχεια σε συνδυασμό με την αέναη ρευστότητα.⁶³

Παρόλα αυτά, το Έθνος τονίζει για την τελετή λήξης και το παιχνίδι που στήθηκε με τους θεατές του σταδίου, με την αρωγή του φωτός:

[...] Το φως μεταδίδεται σε όλο το κοινό, καθώς οι θεατές ανάβουν τα ειδικά μενταγιόν που έχουν. Συμβολίζεται η μεγαλύτερη γιορτή της ελληνορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας αυτό της ανάστασης του Χριστού. Έτσι, όπως, ο ιερέας μοιράζει στους πιστούς το Άγιο φως, έτσι και η Φωτεινή μοίρασε την ολυμπιακή φλόγα, αρχικά στα φανάρια των παιδιών που την περίμεναν στα σκαλιά και έπειτα σε ολόκληρο το στάδιο. Η φλόγα σβήνει.⁶⁴

Αξίζει να αναφερθεί και η συνέντευξη του εμπνευστή των τελετών, Δημήτρη Παπαϊωάννου, που παραχώρησε στην Δήμητρα Σαββοπούλου, λίγο πριν από την τελετή έναρξης. Ο ίδιος αναφέρει:

[...] σταρ της βραδιάς θα ναι η χώρα μας και η ιστορία της, όχι σε χρονική ακολουθία. Το πνεύμα του τόπου, διαμέσου των αιώνων, αποδείχτηκε, όχι μέσα από ένα μάθημα ιστορίας, αλλά με μια άγογη ζυγισμένη, καλό κουρδισμένη στην παραμικρή της λεπτομέρεια, παράσταση, που τόνισε την ομορφιά των γεγονότων του ελληνικού παρελθόντος, [...] «η Ελλάδα φάρος πολιτισμού, φωτίζει γι' άλλη μια φορά όλον τον κόσμο. Τα αρχαία χρόνια, η γεωμετρική περίοδος, η κλασική εποχή, ο Μέγας Αλέξανδρος, η Ελληνική επανάσταση του 1821, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896, σε άσπρα-μαύρα χρώμα, όλα είναι εδώ σε αρμονική διαδοχή.⁶⁵

Έτσι, παρατηρείται ένας ενθουσιασμός στα ελληνικά και ξένα Μ.Μ.Ε., τα οποία αναφέρουν διάφορα άρθρα σχετικά με τη διοργάνωση και τις τελετές των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004. Φυσικά, σε όλη τη χρονική περίοδο από την ανάθεση μέχρι τη λήξη των Αγώνων κυριαρχεί το οικείο σλόγκαν: «Οι Αγώνες μας» δηλώνοντας την ιδιαίτερη σπουδαιότητα της διοργάνωσης που έχει αναλάβει η Ελλάδα, η οποία με κάθε κόστος θα πρέπει να εκπληρώσει άρτια. Η τελετή έναρξης με περιεχόμενο κυρίως την επίσημη ελληνική ιστοριογραφία εκθειάστηκε από τον Τύπο, τηλεόραση και ραδιόφωνο, ενώ η τελετή λήξης πρόβαλε μια άλλη πτυχή της ελληνικής

⁶³ Λουκία Ρικάκη, *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία*, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 39.

⁶⁴ «Το φως της ελπίδας ταξιδεύει στο Πεκίνο», *Έθνος*, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ.13.

⁶⁵ Δέσποινα Σαββοπούλου, «Αισθητισμός και πολιτισμός σε απόλυτη κυριαρχία», *Ελεύθερος Τύπος*, αριθμός φύλλου 6430, σελ. 12.

ταυτότητας πιο οικεία στους γηγενείς και ξένη στους φιλοξενούμενους. Και στις δύο περιπτώσεις κυριαρχεί το αίσθημα της γνήσιας γενέτειρας των Ολυμπιακών Αγώνων αλλά και της δυτικοευρωπαϊκής Ιστορίας.

Ο Παπαϊωάννου εξισορρόπησε τη νεοκλασική αισθητική, η οποία χαρακτήριζε την τελετή έναρξης, με την παρουσίαση μιας παράστασης, στην τελετή λήξης, η οποία βασιζόταν κυρίως στην πρόσφατη ελληνική Ιστορία και τη σύγχρονη εμπειρία του 20^{ου} αιώνα. Εκείνη περιλάμβανε γλέντι με παραδοσιακούς και λαϊκούς χορούς, πλαστικές καρέκλες και το γνωστό τσιγγάνικο ντάτσουν με τα καρπούζια (εικ.6). Η τελετή έναρξης έχει ως βάση της ένα αφήγημα αρκετά πειστικό, το οποίο θέτει ως στόχο την ερμηνευτική αναπαράσταση της ιστορικής εξέλιξης στην αρχαία, τη μεσαιωνική και τη νεωτερική Ελλάδα. Επιπλέον, η ελληνική τέχνη εμπεριέχει ένα αδιάλειπτο διαχρονικό και άχρονο ταυτόχρονα συνεχές, το οποίο συμβάλλει στην αναλλοίωτη ταυτότητα του ελληνισμού. (Πλάντζος, 2016: 22-24). Αν και στην προσπάθεια να προβληθεί η γνήσια αρχαία ελληνική κληρονομιά, υπάρχουν κάποια στοιχεία που δεν είναι ιστορικά τεκμηριωμένα. Για παράδειγμα, στην τελετή έναρξης, στην οποία προβάλλεται η αρχαία ελληνική τέχνη, τα αγάλματα παρουσιάζονται λευκά, γεγονός που αλλοιώνει τη γνησιότητα του ελληνισμού, καθώς στην αρχαιότητα τα συγκεκριμένα αγάλματα ήταν χρωματισμένα. Φυσικά, η λευκότητα των αγαλμάτων προέρχεται από τη δυτική Ιστορία, κυρίως τη Ρωμαϊκή, περίοδο κατά την οποία πολλά κατάλευκα αγάλματα αντιγράφηκαν από Ρωμαίους γλύπτες. Έτσι, παρατηρούμε ότι σε αυτή την περίπτωση, δεν προβάλλεται μόνο η αρχαία ελληνική ταυτότητα, αλλά και η δυτικοευρωπαϊκή, την οποία δημιούργησαν οι Ευρωπαίοι και μέσω αυτής οι σύγχρονοι Έλληνες γνώρισαν την αρχαία Ελλάδα. Τα συγκεκριμένα σχόλια δεν ακούστηκαν ποτέ σε καμία φάση της ζωντανής μετάδοσης των ελληνικών Μ.Μ.Ε. της τελετής έναρξης.

Κεφάλαιο 4 : Η προετοιμασία του Ελληνικού Κρατικού Μηχανισμού για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα αναλυθεί ο ρόλος και η ετοιμότητα του κρατικού μηχανισμού και η προσπάθεια ένταξης της ταυτότητας των Αγώνων στον εκπαιδευτικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα. Η 28^η Ολυμπιάδα είχε μια ιδιαιτερότητα, η οποία αφορούσε εξολοκλήρου μόνο την ελληνική κοινωνία· ήταν οι λεγόμενοι «Δικοί μας Αγώνες», οι οποίοι κληρονομήθηκαν από τους αρχαίους προγόνους και το όφελος των Ελλήνων δεν ήταν μόνο η διοργάνωσή τους, αλλά και η προβολή τους ως κεκτημένο του ελληνικού έθνους. Ως εκ τούτου, η διάρκεια της προετοιμασίας των Αγώνων δεν αφορά μόνο τα έργα υποδομής ή τα αθλητικά κέντρα αλλά και την προετοιμασία του ίδιου του ελληνικού λαού, ο οποίος έχει την υποχρέωση να γνωρίσει και να υιοθετήσει στην πολιτισμική του ταυτότητα τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Στη συγκεκριμένη προετοιμασία το κράτος θα επιμεληθεί πρακτικές με απώτερο σκοπό η ελληνική κοινωνία να αφομοιώσει πλήρως την Ολυμπιάδα του 2004. Ως απότοκο της προετοιμασίας, στον τομέα της εκπαίδευσης, θα εμφανιστεί για πρώτη φορά το μάθημα της Ολυμπιακής Παιδείας. Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα, θα διαμορφωθεί εκ νέου η όψη των νομισμάτων και, τέλος, η ελληνική κοινωνία θα γνωρίσει καλύτερα το κίνημα του εθελοντισμού με την αρωγή του οποίου όλοι θα έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στην πραγματοποίηση ενός εθνικού στόχου. Όπως αναφέρθηκε προτύτερα, οι Αγώνες του 2004 είναι Αγώνες των Ελλήνων και αποτελεί καθήκον των πολιτών της επικράτειας, μεγάλων και μικρών, να συμμετάσχουν στη διοργάνωσή τους.

4.1 Εκπαίδευση

Σκοπός κάθε έθνους-κράτους αποτελεί η διαμόρφωση της ταυτότητας των μελλοντικών πολιτών μέσα από τον χώρο της εκπαίδευσης. Επιπλέον, το εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο κάθε κράτος προσφέρει, επιδιώκει την ένταξη των νέων γενιών στο ήδη υπάρχον εθνικό αφήγημά του. Το πρόγραμμα σπουδών παρουσιάζει τα κοινά εθνικά πολιτισμικά στοιχεία των ατόμων, τα οποία αποτελούν την εκάστοτε κοινωνία, μέσω των σχολικών προσφερόμενων μαθημάτων, με το πιο χαρακτηριστικό

παράδειγμα την εθνική ιστορία του κράτους.⁶⁶ Στο σύγχρονο έθνος κράτος το σχολείο εξασφαλίζει τη συγκρότηση, την εδραίωση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας μέσα από μαθήματα, τα οποία προάγουν την εθνική διαπαιδαγώγηση: Ιστορία, γλώσσα, γεωγραφία αλλά και μέσα από άλλες δραστηριότητες, όπως σχολικές γιορτές, επέτειοι, εκδρομές, κ.ά. Επιπρόσθετα, η εθνική διαπαιδαγώγηση αποτελεί θεμελιακό μηχανισμό των σύγχρονων κρατών, η οποία νομιμοποιεί την αρχή σύμφωνα με την βάση που έχουν συγκροτηθεί, δηλαδή την ταύτιση των πολιτικών και πολιτισμικών ιδιοτήτων του έθνους.⁶⁷ Μολαταύτα, η αναπαλαίωση του «κειμένου» της εθνικής διαπαιδαγώγησης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική μέσα από την έννοια της πειθαρχίας, η οποία εφαρμόζεται στο σχολείο και σχετίζεται άρρηκτα με το ομοιογενές πρότυπο του μαθητή, του εκκολαπτόμενου πολίτη, παράλληλα με τον εκπαιδευτικό μηχανισμό που επιδιώκει να τον διαμορφώσει. Ας μην λησμονηθεί το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των θεωρητικών μαθημάτων προβάλλουν την υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού και την αναλλοίωτη διατήρησή του μέσα από το πέρασμα των αιώνων.

Στην ελληνική περίπτωση τα εθνικά σχολικά συστήματα αναπαράγουν μια ρομαντική αντίληψη του έθνους ως μια «φυσική» οντότητα, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια εθνική αφήγηση, η οποία ανακαλεί κοινές μνήμες και κοινά χαρακτηριστικά. Παράλληλα, η συνέχεια του ελληνισμού από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας θεωρείται ότι αποτυπώνεται στον χρόνο, στον χώρο και στον λόγο. Αποτελεί κύριο πυλώνα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, την οποία το σχολείο καλείται να καλλιεργεί συνεχώς μέσα από τη διδασκαλία προτεινόμενων μαθημάτων, όπως προαναφέρθηκε. Δεν είναι τυχαίο ότι, σύμφωνα με την επίσημη εκπαιδευτική γνώση, τα συγκεκριμένα τρία μαθήματα του σχολικού προγράμματος προωθούν την πολιτισμική ομοιογένεια του εθνικού σώματος παρουσιάζοντας ένα συγκεκριμένο γλωσσικό ιδίωμα, τονίζοντας την εδαφική διάσταση της εθνικής ταυτότητας και προάγοντας κοινές ιστορικές μνήμες και κοινούς μύθους καταγωγής. Κατά την περίοδο προετοιμασίας των Αγώνων στα ελληνικά σχολεία διδάχθηκε το μάθημα της

⁶⁶ Το σχολείο είναι από τους βασικούς θεσμούς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων και στάσεων. Ένας από τους θεμελιακούς του στόχους εξάλλου είναι η καλλιέργεια της φιλοπατρίας και της εθνικής ταυτότητας στους αυριανούς πολίτες (Δραγώνα, 1997: 85-88).

⁶⁷ Κεφ.1: Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: Εμείς και οι άλλοι, της Ε. Αβδελά, στο: Α. Φραγκουδάκη, & Θ. Δραγώνα (επιμ.), «Τι είναι η πατρίδα μας;»: *Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, 1997, Αθήνα, Αλεξάνδρεια: 15-31.

Ολυμπιακής Παιδείας⁶⁸ με σκοπό οι μαθητές να γνωρίσουν και να κατανοήσουν την σπουδαιότητα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων από την Ελλάδα⁶⁹. Το σχολικό εγχειρίδιο *Ολυμπιακή Παιδεία* αποτελεί υποστηρικτικό υλικό των καθηγητών φυσικής αγωγής, με στόχο τον αποτελεσματικότερο προγραμματισμό των δράσεων και των θεματικών ενοτήτων, κατά εκπαιδευτική βαθμίδα. Η εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος ξεκίνησε πιλοτικά σε 150 δημοτικά σχολεία τη σχολική χρονιά 1998-1999 και συνεχίστηκε την επόμενη (1999-2000) σε 400 δημοτικά σχολεία, εντός του ωρολογίου προγράμματος. Το μάθημα της Ολυμπιακής Παιδείας προτείνει την οργάνωση σχολικών και εξωσχολικών εκδηλώσεων σε συνεργασία με τους γονείς και τους τοπικούς κοινωνικούς παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, διευρύνει τον ρόλο του σχολείου, φέρνοντας σε επαφή τους φορείς που θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία τόσο του προγράμματος, όσο και της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Το σχολείο αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ γονέων, μαθητών και κοινωνίας, αναδεικνύοντας έμπρακτα τον ρόλο του ως «φορέα πολιτισμού» (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 18). Η θεματολογία του μαθήματος αφορά: α) τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες, β) τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες, γ) τους Αγώνες του 2004, δ) τους Παραολυμπιακούς Αγώνες, ε) ηθικά ζητήματα που σχετίζονται με τα Ολυμπιακά ιδεώδη,⁷⁰ ζ) κοινωνικά ζητήματα που σχετίζονται με τον Ολυμπισμό, η) λιγότερο γνωστά στη χώρα μας Ολυμπιακά αθλήματα και στα οφέλη από την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 7).

⁶⁸ Η Ολυμπιακή Παιδεία μπορεί να ενσωματωθεί εύκολα στην εκπαιδευτική διαδικασία γιατί: α) εναρμονίζεται απόλυτα με τους γενικούς και ειδικούς στόχους της εκπαίδευσης, η οποία προωθεί αξίες που συμβάλλουν στη σύμφιξη των σχέσεων μεταξύ των λαών και στη διεθνή ειρήνη β) βασίζεται στην εθνική μας κληρονομιά και την ιστορία μας αλλά και στις σύγχρονες αρχές της Παιδαγωγικής και της Φιλοσοφίας, γ) διευρύνει και αναβαθμίζει το ρόλο του σχολείου ως φορέα εκπαίδευσης και πολιτισμού δ) εμπλέκει κοινωνικούς φορείς στην εκπαιδευτική διαδικασία και προτρέπει τους γονείς και γενικότερα τους πολίτες να ασχοληθούν ενεργά με τα σχολικά πράγματα (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 16).

⁶⁹ «Παρουσιάστε στους μαθητές στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των επισκεπτών κατά τη διάρκεια των Αγώνων (16.000 αθλητές και συνοδοί, 20.000 δημοσιογράφοι, εκατοντάδες χιλιάδες τουρίστες), τους εθελοντές που θα χρειαστούν (60.000) και τα εκατομμύρια των τηλεθεατών που εκείνες τις μέρες θα έχουν τα μάτια τους στραμμένα στους Αγώνες και σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Στη συνέχεια συζητήστε μαζί τους για την τιμή που έχει η χώρα μας να φιλοξενήσει το 2004 στην Αθήνα και σε τέσσερις ακόμα Ολυμπιακές πόλεις (Πάτρα, Βόλο, Θεσσαλονίκη, Ηράκλειο) τη μεγαλύτερη αθλητική γιορτή του κόσμου. Στο τέλος της δραστηριότητας ρωτήστε τους μαθητές, πώς αισθάνονται που η χώρα μας θα φιλοξενήσει και θα οργανώσει τους Αγώνες του 2004» (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 85).

⁷⁰ Κύρια χαρακτηριστικά της εικόνας του ελληνικού εθνικού «εαυτού» και θεμέλιοι λίθοι της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αναδεικνύονται στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων μέσα από τις κατηγορίες της συνέχειας, της διάτηρης, της ομοιογένειας και της ανωτερότητας. Ο εθνικός εαυτός ορίζεται ως ανώτερος μέσα από την αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα μέσα από την αναγνωρισμένη επίδραση του αρχαιοελληνικού στον δυτικό πολιτισμό (Αβδελά, 1997: 55).

Η ελληνική αρχαιότητα, η αρχαία ελληνική Ιστορία και ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός θεωρούνται κατεξοχήν «εύσημα της εθνικής ταυτότητας, εκείνα που μπορούν να αγωνιστούν στη διεθνή-ευρωπαϊκή αγορά συμβολικών αξιών με αποτέλεσμα να προσδίδεται κύρος στον εθνικό εαυτό.» (Αβδελά, 1997: 63). Οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν προσδίδουν μόνο αθλητικό κύρος, αλλά και πολιτισμικό αφού ο συγκεκριμένος αθλητικός θεσμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ελληνική αρχαιότητα.⁷¹ Δεν είναι τυχαίο ότι οι αναπαραστάσεις του ελληνικού εθνικού εαυτού ως απειλούμενου αλλά και ταυτόχρονα προικισμένου με ένα ένδοξο και ηρωικό παρελθόν, αποτυπώνεται στο σχολικό περιεχόμενο των βιβλίων, αλλά και στον λόγο των εκπαιδευτικών που έχουν συγκροτηθεί και κρυσταλλωθεί βαθμιαία στο χρόνο κατά τη διάρκεια της καθιέρωσης ενός εθνικού σχολικού συστήματος και της διαμόρφωσης μιας εθνοκεντρικής υπηρετικής ιστοριογραφίας. Ακόμη, στην Ελλάδα υπάρχει ειδικός νόμος που ορίζει τι είναι διδακτικό βιβλίο, πώς παράγεται, ποιος το εγκρίνει, καθώς και τη διαδικασία με την οποία εκδίδεται και διατίθεται στους μαθητές και τις μαθήτριες. Η κάθε απόφαση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου περιλαμβάνει λεπτομερείς οδηγίες για την ύλη του βιβλίου, τις τεχνικές αλλά και τις παιδαγωγικές προδιαγραφές του, καθώς και για το περιεχόμενο του αντίστοιχου βιβλίου για τον δάσκαλο ή καθηγητή. Σε κάθε περίπτωση η ύλη των σχολικών βιβλίων οφείλει να παρακολουθεί πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα του συγκεκριμένου κάθε φορά μαθήματος, για τη συγκεκριμένη τάξη, όπως αυτή διατυπώνεται από το υπουργείο Παιδείας σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το οποίο παρακολουθεί και εγκρίνει την εκτέλεση των βιβλίων. Το βιβλίο του μαθητή, αλλά και το εγχειρίδιο του καθηγητή, τα οποία ακολουθούν πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα, αποτελούν το υπόβαθρο όπου αποτυπώνονται καθαρά οι πολιτικές και ιδεολογικές επιλογές της πολιτικής εξουσίας, καθώς και οι τρόποι άσκησης του «συμβολικού ελέγχου»⁷². Στόχος του κρατικού μηχανισμού ήταν οι μαθητές να γνωρίσουν μια πτυχή της εθνικής

⁷¹ Ρωτήστε τους μαθητές τι γνωρίζουν για τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες. Συζητήστε μαζί τους για 5 λεπτά και στη συνέχεια παρουσιάστε με όποιο τρόπο μπορείτε φωτογραφικό υλικό από τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες Αναφερθείτε στον τρόπο οργάνωσης των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων (σπουδαιότερα κτήρια, έπαθλα, αμοιβές αθλητών, βλ. Ολυμπιακοί Αγώνες Αναφορές-Προσεγγίσεις, Αθήνα 2004) και κάντε συγκρίσεις με τη σημερινή εποχή. Τέλος, αφιερώστε χρόνο για συζήτηση με τα παιδιά πάνω σε θέματα όπως: η συμβολή των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων στο σύγχρονο πολιτισμό, το νόημα της εκχειρίας, σύγκριση αρχαίων και σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 148).

⁷² Αρχικά παρουσιάζεται το περιεχόμενο κάθε ενότητας, προσδιορίζονται οι συγκεκριμένοι διδακτικοί στόχοι, προτείνονται σχολικές δραστηριότητες, δίνονται οι απαντήσεις στις δραστηριότητες των μαθητών καθώς και σχόλια στα συμπληρωματικά κείμενα του βιβλίου (Αβδελά, 1997: 42).

ταυτότητας που δεν είχε προβληθεί ιδιαίτερα στο εθνικό αφήγημα, αλλά και οι ίδιοι οι μαθητές να δραστηριοποιηθούν ως ενεργοί πολίτες.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν κύριο κομμάτι όχι μόνο της αρχαιοελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας, αλλά και της σύγχρονης. Μέσα από το σχολικό βιβλίο δηλώνεται ότι η σημαντικότητα των Αγώνων δεν αφορά μόνο την ελληνική μάζα αλλά τον παγκόσμιο πληθυσμό, ο οποίος αναγνωρίζει τον πρωταρχικό ρόλο της Ελλάδας μέσα από κάποιες συμβολικές πρακτικές. Εκείνοι έχουν την υποχρέωση να τις ακολουθήσουν, ώστε να υποβάλουν την ευγνωμοσύνη τους προς το ελληνικό έθνος και τους προγόνους τους.⁷³ Οι τρεις στιγμές του εθνικού χρόνου, παρελθόν, παρόν και μέλλον, με κεντρικό άξονα αυτόν της συνέχειας και με αναφορές σε μύθους, σχηματίζουν μια μορφή Ιστορίας, η οποία τείνει να καταργεί τον ιστορικό χρόνο. Επίσης, η εξιδανίκευση του παρελθόντος, η αμηχανία απέναντι στο παρόν και ο φόβος για το μέλλον αναδεικνύουν την ανάγκη για την περαιτέρω ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας, η οποία θα πρέπει να παραμείνει αναλλοίωτη στο πέρασμα των χρόνων.⁷⁴ Οι μαθητές θα πρέπει να κατανοήσουν τη σημαντικότητα των Αγώνων για την Ελλάδα και πως μέσω της διοργάνωσής τους, η ίδια η χώρα θα έχει αρκετά οφέλη σε όλους τους τομείς.⁷⁵ Ο στόχος της Ολυμπιακής Παιδείας δεν επικεντρώνεται μόνο στη γνωριμία των μαθητών μ' ένα κομμάτι από την ελληνική ταυτότητα, αλλά στοχεύει και στην υιοθέτηση και αναπαραγωγής από τους μαθητές. Μέσα από την πρακτική της

⁷³ Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας μπορείτε να κάνετε διάφορες επισημάνσεις σχετικά με: το ποια χώρα παρελαύνει πρώτη στην τελετή έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων, τον Ολυμπιακό Ύμνο (συνθέτης, στιχουργός, πότε καθιερώθηκε) τον Ολυμπιακό Όρκο (αθλητών και κριτών) την άφιξη της Ολυμπιακής φλόγας και το περιεχόμενο του καλλιτεχνικού μέρους του προγράμματος (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 115).

⁷⁴ Ο λόγος των σχολικών βιβλίων για το έθνος, την κουλτούρα, την πολιτισμική ομοιογένεια και εθνική συνέχει από την αρχαιότητα και εμφανίζεται να παραμείνει εγκλωβισμένος στους μύθους και τις αντιφάσεις ενός εθνικισμού του 19^{ου} αιώνα. Η εθνική ταυτότητα θεωρείται πως έχει ανάγκη από υπεράσπιση, ότι κινδυνεύει από αλλοίωση, ότι δηλαδή γίνεται αντιληπτή σαν ταυτότητα υποτιμημένη και εύθραυστη (Αβδελά, 1997: 16-18).

⁷⁵ Συζητήστε με τα παιδιά τα αναμενόμενα οφέλη της Ελλάδας από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Συνδυάστε την προετοιμασία της χώρας για την Ολυμπιάδα του 2004 με τα μεγάλα έργα που πραγματοποιούνται στην χώρα. Εξηγήστε στους μαθητές ότι η ευκαιρία για τη χώρα μας είναι η αξιοποίηση αυτής της υποδοχής και μετά το 2004. Στη συνέχεια, δώστε στους μαθητές στοιχεία από το οικονομικό μέγεθος των Αγώνων. Αναφερθείτε στις νέες αθλητικές εγκαταστάσεις και στην ανακαίνιση των υφισταμένων. Στην περίοδο μετά τους Αγώνες (μέχρι το 2010) η πρόσθετη απασχόληση υπολογίζεται να φτάσει, στην καλύτερη περίπτωση, σε 63 χιλιάδες και στη χειρότερη σε 24 χιλιάδες θέσεις. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες μπορούν να αποτελέσουν την ευκαιρία για τεχνολογική αναβάθμιση της χώρας, γεγονός που αναμένεται να επισύρει τον εκσυγχρονισμό ιδίως στον τομέα των επικοινωνιών, με περαιτέρω θετικές επιδράσεις στην παραγωγικότητα. Τέλος, η Ελλάδα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες έχει τη δυνατότητα να αγγίξει 6 δισεκατομμύρια ανθρώπους, έχει την ευκαιρία να προβάλλει τον πολιτισμό και τους πολίτες της, και να διαδώσει την Ολυμπιακή Ιδέα, δίνοντας στις αξίες και στα ιδανικά της σύγχρονη όψη (*Ολυμπιακή Παιδεία*, 2001: 175).

επιτέλεσης οι μαθητές καταλαμβάνουν θέσεις κυρίως μέσα από το φύλο τους, αφού οι ρόλοι διαχωρίζονται μόνο με το μοντέλο αγόρια/ κορίτσια που οφείλουν να εκτελέσουν τον ρόλο τους.⁷⁶ Αν και η συγκεκριμένη δραστηριότητα πηγάζει από του αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες δεν αντιπροσωπεύει την ιστορική αλήθεια αλλά αποτελεί ένα κράμα ανάμεσα στους αρχαίους και τους σύγχρονους Αγώνες. Η «Ολυμπιακή Παιδεία», ως νέος θεσμός, έχει αυτόνομη πορεία και παρουσία. Χρησιμοποιεί για τις ανάγκες της όλες τις ανωτέρω ευκαιρίες, αλλά δημιουργεί και νέες, ανάλογα με τις συνθήκες που αντιμετωπίζει ο εκπαιδευτικός, π.χ. διοργάνωση εκδηλώσεων αθλητικών – πολιτιστικών μεταξύ των σχολείων όπου συμμετέχει ή σε συνεργασία με σχολεία άλλων συναδέλφων του και δραστηριοποιείται την 6^η Απριλίου (Ολυμπιακή ημέρα) ή σε άλλες τοπικές εορτές (Ολυμπιακή Παιδεία, 2001: 10). Οι κύριες σχολικές εκδηλώσεις στην Ελλάδα εκείνης της περιόδου είχαν το εξής χαρακτηριστικό: όλες ξεκινούσαν και τέλειωναν με την ανάδειξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Ακόμα και εκπαιδευτικοί στον λόγο τους προβάλλουν στους μαθητές τη γνησιότητα και τη σπουδαιότητα των Αγώνων εκείνη την περίοδο προβάλλοντάς τους ως ένα «εθνικό» στοίχημα, το οποίο πρέπει να κερδηθεί μέσα από την ενότητα όλων των Ελλήνων.⁷⁷ Για την Ελλάδα, όπως αναφέρεται και στο βιβλίο, η διοργάνωση δεν αφορά μόνο το εθνικό στοιχείο αλλά και της χώρας και θα υπάρξουν πολλά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη στην μεταολυμπιακή περίοδο.⁷⁸ Φυσικά, από τα οφέλη των

⁷⁶ Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες αγοριών και κοριτσιών και αναλαμβάνουν ρόλους αντίστοιχους των αρχαίων. Τα μεν κορίτσια ασχολούνται με χορογραφίες αρχαιοελληνικού ύφους για να πλαισιώσουν τις θυσίες και τη στέψη των νικητών, τα δε αγόρια εξασκούνται στην αναπαράσταση των αρχαίων αγωνισμάτων, τα οποία παρουσιάζουν καλλιτεχνικά ως εξής: χρησιμοποιώντας ένα μεγάλο λευκό πανί και τοποθετημένοι από πίσω του, με τη βοήθεια προβολέα, προβάλλουν την κίνηση του εκάστοτε αγωνίσματος που έχουν επιλέξει σαν σκιά. Η εικόνα αυτή παραπέμπει στις παραστάσεις των αρχαίων αγγείων. Ο συνδυασμός των χορογραφιών και της αναπαράστασης των αγωνισμάτων με τη συνοδεία κρουστών έχει ως αποτέλεσμα μια εντυπωσιακή και εύκολα υλοποιήσιμη παρουσίαση (Ολυμπιακή Παιδεία, 2001: 150).

⁷⁷ Η κληρονομιά αυτών των Αγώνων μπορεί να είναι μια νέα Ελλάδα με διεθνή προβολή. Μια Ελλάδα με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και δυναμισμό, με αναβαθμισμένη υποδομή, καλύτερο περιβάλλον και ποιότητα ζωής, πληρέστερη απασχόληση εργατικού δυναμικού και υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Στο τέλος της δραστηριότητας, ρωτήστε τους μαθητές αν μπορούμε ως χώρα να οργανώσουμε με επιτυχία αυτούς τους Αγώνες. (Η απάντηση είναι ΝΑΙ, αρκεί να: σκεφτούμε τι μπορούμε να πετύχουμε για την Ελλάδα και ολόκληρο τον κόσμο και να συμμετέχουμε σε αυτή την προσπάθεια όλοι μαζί, ενωμένοι). (Ολυμπιακή Παιδεία, 2001: 175)

⁷⁸ Συζητήστε με τους μαθητές για 10'-15' τις παρακάτω προτάσεις-δηλώσεις: «Η Ελλάδα είναι η μικρότερη πληθυσμιακά χώρα στον κόσμο που έχει αναλάβει τη διοργάνωση θερινών Ολυμπιακών Αγώνων τα τελευταία χρόνια.» «Η ανάληψη των Αγώνων αποτελεί τιμή για τη χώρα και ένδειξη εμπιστοσύνης στις απειρίριστες δυνατότητες των Ελλήνων.» «Με την Ολυμπιάδα του 2004 η Ελλάδα μπορεί να εδραιώσει σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης, να κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις της και να επενδύσει οργανωμένα σε όλους τους τομείς της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού» (Ολυμπιακή Παιδεία, 2001: 175)

Αγώνων δεν θα μπορούσε να λείπει η πολιτισμική κληρονομία, η οποία θα προστεθεί στην ελληνική ταυτότητα και την σύγχρονη ελληνική Ιστορία. Στις τελευταίες σελίδες του εγχειριδίου του καθηγητή υπάρχουν ερωτηματολόγια για τον καθηγητή και τους μαθητές σχετικά με το συγκεκριμένο μάθημα και αφορούν στον βαθμό κατανόησης και στα οφέλη του (είκ.7). Τέλος, όπως θα αναπτυχθεί εκτενέστερα στη συνέχεια της συγκεκριμένης ενότητας, οι μαθητές όπως και οι υπόλοιποι Έλληνες πολίτες, οφείλουν να εμπεδώσουν πως η διοργάνωσή τους αποτελεί έναν κοινό εθνικό στόχο ο οποίος θα πρέπει να επιτευχθεί μέσα από την ιδεολογία του εθελοντισμού.

4.2 Εθελοντισμός

Η αποδοχή του επιχειρήματος ότι η Ολυμπιάδα αποτελεί εθνικό στόχο έχει ως αποτέλεσμα την αποδοχή και νομιμοποίηση του εθελοντισμού. Ήδη από τις πρώτες μέρες της ανάληψης των Αγώνων από την Ελλάδα, η πολιτική εξουσία πρόβαλε την «ιδέα» της αναβίωσης του αρχαιοελληνικού πνεύματος και του αρχαίου Ολυμπιακού ιδεώδους. Από τις 30 Ιανουαρίου του 2001, όταν και ξεκίνησε το πρόγραμμα Εθελοντών της Αθήνας 2004, ο κρατικός μηχανισμός και οι δυνάμεις του είχαν επιδοθεί σε έναν πρωτοφανή αγώνα δρόμου, προκειμένου να καταφέρουν να υλοποιήσουν τις απαιτήσεις της 28^{ης} Ολυμπιάδας. Μπροστά στον νέο εθνικό στόχο, οι διοργανωτές επιστράτευαν όλες τις δυνάμεις τους, προκειμένου να παρουσιάζεται όσο το δυνατόν πιο ελκυστικός στους πολίτες και κυρίως στη νεολαία. Επιπρόσθετα, αρκετοί επιφανείς καλλιτέχνες υπέγραψαν την αίτηση συμμετοχής και συμμετείχαν στις κάθε είδους εκδηλώσεις προκειμένου ο αριθμός των εθελοντών να αυξηθεί.⁷⁹ Ο εθελοντισμός εκείνη την περίοδο παρουσιάστηκε ως η νέα πανανθρώπινη αξία, το κίνημα ανιδιοτελούς προσφοράς χωρίς απαίτηση ανταμοιβής που στηρίζεται στην ατομική επιλογή και όχι στον εξαναγκασμό, ώστε το άτομο να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο κοινωνικό σύνολο.⁸⁰ Αξίζει να αναφερθεί ότι εκείνη την περίοδο η ιδεολογία του εθελοντισμού προβλήθηκε τόσο στα ελληνικά Μ.Μ.Ε. αλλά και στο

⁷⁹<https://www.in.gr/2002/11/28/sports/kai-oi-kallitexnes-sto-pleyro-toy-ethelontismoy-gia-toys-olympiakoys-agwnes-2004> «Και οι καλλιτέχνες στο πλευρό του Εθελοντισμού για τους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004», in.gr, 28 Νοεμβρίου 2002.

⁸⁰ «Δεν ένοιωσα ότι αδικούμαι επειδή δεν πήρα κάποια χρηματική αμοιβή. Η αμοιβή μου ήταν η γνώση που πήρα και η χαρά της συνολικής συμμετοχής. Από τους τουρίστες μέχρι τους αθλητές στους διαδρόμους και τους εθελοντές ήταν όλοι χαρούμενοι» Σπυριδούλα Κοκμοτού εθελόντρια των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 στο <https://popaganda.gr/stories/simasia-na-ise-ethelontria-2004-simasia-na-ise-ethelontria-tora/>, «Η σημασία να είσαι εθελόντρια το 2004, η σημασία να είσαι εθελόντρια τώρα», του Γιώργου Κοβού στις 29 Σεπτεμβρίου 2014.

μάθημα της Ολυμπιακής Παιδείας.⁸¹ Ο εθελοντισμός δεν αφορούσε μόνο τον αθλητικό τομέα αλλά εμφανίστηκε και σε διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής στο πλαίσιο μιας «εθνικής συσπείρωσης», προκειμένου να υπάρξει μια κοινή αντιμετώπιση των προβλημάτων.

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας θα έχουν το πρόσωπο και την ψυχή των εθελοντών μας. Κι αυτό το πρόσωπο είναι που μέχρι στιγμής έχει κάνει αθλητές, επισήμους και επισκέπτες να αναγνωρίζουν ήδη τον επαγγελματισμό, τη συνέπεια και τη διάθεση φιλοξενίας. Αγώνες χωρίς εθελοντές δε γίνονται. Οι εθελοντές μας θα δώσουν τον μοναδικό ελληνικό χαρακτήρα της διοργάνωσης και θα στείλουν το μήνυμα της Ελλάδας σε ολόκληρο τον κόσμο»⁸² ήταν τα λόγια της προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας χαρακτηρίζοντας πως οι συγκεκριμένοι Αγώνες αποτελούν έναν εθνικό στόχο, τον οποίο έχουμε την υποχρέωση να εκπληρώσουμε. Δεν είναι τυχαίο ότι στους εθελοντές του προγράμματος Αθήνα 2004 μοιράστηκαν μπλουζάκια με το σλόγκαν «Θα είμαι και εγώ εκεί».⁸³ Ο χρόνος απασχόλησης των εθελοντών ήταν μεγαλύτερος των 17 ημερών που διήρκησαν οι Αγώνες στην Αθήνα. Πέρα από την υποχρεωτική τους εκπαίδευση, οι εθελοντές πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους, όλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα, στα δοκιμαστικά αγωνίσματα, στην προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων από τον Μάη του 2004 έως την επίσημη έναρξή τους τον Αύγουστο, αλλά και φυσικά στους Παραολυμπιακούς Αγώνες, οι οποίοι διήρκησαν από τις 17 έως τις 28 Σεπτέμβρη. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Οργανωτικής Επιτροπής ο αριθμός των αιτήσεων που υποβλήθηκαν για το πρόγραμμα εθελοντισμού της Αθήνας ανήλθε στον πρωτοφανή αριθμό των 160.000. Στην Αθήνα οι εθελοντές που εργάστηκαν στις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις ήταν 44.503. Η πλειονότητα των εθελοντών της Αθήνας ήταν γυναίκες (54%) και νέοι ηλικίας από 18-34 ετών.⁸⁴

⁸¹ «Οι αναγκαίοι εθελοντές για τους Αγώνες του 2004 στην Ελλάδα αναμένεται να φθάσουν τους 60.000. Τα ιδεώδη του εθελοντισμού, η συνεργασία, η αναγνώριση, ο σεβασμός προς τους συνανθρώπους μας, η συμμετοχή, η ανιδιοτελής προσφορά και η απόλαυση του αγώνα αποτελούν αξίες που πρέπει να είναι οικείες σε όλους. Ο εθελοντισμός δίνει αυτή τη δυνατότητα σε όλους τους Έλληνες. Κάθε Έλληνας θα μπορεί να λέει: «Ήμουν κι εγώ εκεί» Ολυμπιακή Παιδεία, 2001: 151.

⁸² <https://www.tanea.gr/2004/08/09/lifearts/culture/ethelontes-ena-mystiko-oplo-me-kardia/> «Εθελοντές: Ένα μυστικό όπλο με καρδιά», της Ελευθεριάδου Εύης, 9 Αυγούστου 2004.

⁸³ <https://www.tanea.gr/2004/07/26/greece/tha-eimai-ki-egw-ekei/> της Καϊτανίδη Μάρθας στην εφημερίδα *Τα Νέα*, στις 26 Ιουλίου 2004.

⁸⁴ <https://www.tanea.gr/2004/09/01/greece/to-profil-toy-ethelonti-neoi-gynaikes-morfwmnoi/>, «Το «προφίλ» του εθελοντή: νέοι, γυναίκες, μορφωμένοι», 1 Σεπτεμβρίου 2004.

Η επίσημη εμφάνιση των εθελοντών περιλάμβανε ένα μπλε παντελόνι ή σορτς και ένα άσπρο μπλουζάκι με πορτοκαλί και γαλάζιο χρώμα (όπως ήταν και τα χρώματα των μασκότ των Αγώνων, Φοίβος και Αθηνά) μαζί με το έμβλημα των Ολυμπιακών Αγώνων 2004.⁸⁵ Εκτός από τις αθλητικές εγκαταστάσεις, οι εθελοντές απασχολήθηκαν στο Ολυμπιακό Χωριό όπου διέμεναν οι αθλητές, στα Ολυμπιακά Χωριά Τύπου,⁸⁶ στα Αεροδρόμια, στα λιμάνια κ.ά. Πιο συγκεκριμένα, κύριοι τομείς απασχόλησης των εθελοντών ήταν: ο τομέας του αθλητισμού (οι εθελοντές προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στον αγωνιστικό χώρο και τα αποδυτήρια), ο τομέας ασφάλειας των εγκαταστάσεων (οι εθελοντές υπο την καθοδήγηση και τον έλεγχο των υπευθύνων ασφαλείας, επιτηρούσαν την πρόσβαση του κοινού και των οχημάτων στις αθλητικές εγκαταστάσεις και αναλάμβαναν πόστα πρόληψης και αντιμετώπισης ατυχημάτων), ο τομέας μεταφορών (οδηγοί και εθελοντές αναλάμβαναν να ενημερώσουν για τα δρομολόγια των συγκοινωνιών και βοήθησαν σε διάφορα πόστα στα λιμάνια και τα αεροδρόμια), ο τομέας των διεθνών σχέσεων (οι εθελοντές εξυπηρετούσαν τους ξένους επισκέπτες και τους αθλητές σε οτιδήποτε χρειάζονταν κατά τη διάρκεια της διαμονή τους μέσα στον χώρο των αθλητικών εγκαταστάσεων), ο τομέας του περιβάλλοντος (οι εθελοντές προσπάθησαν να υλοποιήσουν το πρόγραμμα που περιλάμβανε την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων και την ευαισθητοποίηση για την προστασία του οικοσυστήματος από αθλητές και επισκέπτες), και τέλος εθελοντές υπήρχαν στην Ολυμπιακή Κατασκήνωση Νέων όπου συμμετείχαν περίπου 450 παιδιά με στόχο να γνωρίσουν τον ελληνικό πολιτισμό (π.χ. επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία). Επίσης, στον τομέα του εθελοντισμού κομβικό ρόλο είχε η Τοπική Αυτοδιοίκηση, καθώς καλλιέργησε την ιδέα του εθελοντισμού με έμφαση όχι μόνο στους Ολυμπιακούς Αγώνες, αλλά και στην δημιουργία εθελοντικών ομάδων με αρμοδιότητες τις τοπικές ανάγκες. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (2000-2004) καθώς και η μετέπειτα κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (2004-2009) παρότρυναν την τοπική αυτοδιοίκηση να απευθυνθεί σε σχολεία, συλλόγους, αθλητικά σωματεία και υπόλοιπες τοπικές οργανώσεις. Όμως, κανείς δεν προσφέρει τις υπηρεσίες του αφιλοκερδώς με αντάλλαγμα να πάρει τρεις μπλούζες κι ένα παντελόνι. Τα οφέλη του εθελοντισμού περιλάμβαναν: τη συμμετοχή και την

⁸⁵ <https://www.georgakopoulos.org/work/personal/athens2004/>, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004: Ένα Φωτορομάντζο», 5 Αυγούστου 2012.

⁸⁶ <https://www.georgakopoulos.org/work/personal/athens2004/>, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004: Ένα Φωτορομάντζο», 5 Αυγούστου 2012.

ενεργοποίηση των δημοτών, την κοινωνικοποίηση των ατόμων και την ανάδειξη της συλλογικότητας και την καταξίωση διαφόρων ομάδων πολιτών που έχουν ανάγκη. Τέλος, η συναναστροφή των εθελοντών με τους πολίτες όλου του κόσμου μπορεί να συμβάλει θετικά στη γνωριμία των ξένων πολιτισμικών αξιών, αλλά και στην προβολή των τοπικών κοινωνιών της χώρας προς το εξωτερικό.

Κυρίαρχη είναι η προσπάθεια της πλειοψηφίας του τότε πολιτικού συστήματος να περάσει την ιδεολογία ότι ο πολιτισμός και το αντίστοιχο κομμάτι, το οποίο αφορά τους Αγώνες οι οποίοι αν και προβάλλονται ως κάτι ουδέτερο, εν τέλει χαρακτηρίζονται, όπως έχει ήδη ειπωθεί, ως οι «Αγώνες μας». Η μοναδική εμπειρία από τη συμμετοχή τους, η επιθυμία για μια διοργάνωση χωρίς ψεγάδια, η θέλησή τους στο να εκπληρωθεί ένας εθνικός στόχος, η διάθεση για προσφορά ως μέλη μιας μεγάλης κοινότητας και η ρομαντική πίστη τους στο Ολυμπιακό Πνεύμα αποτελούν τα κίνητρα, τα οποία τους ωθούν στον εθελοντισμό.⁸⁷ Την περίοδο της διοργάνωσης και της διάρκειας των Αγώνων προβάλλεται η εικόνα ότι οι εθελοντές χάρη στην οικειοθελή τους εργασία θα πρέπει με κάποιο τρόπο να ανταμειφθούν. Αρχική ιδέα ήταν οι εθελοντές να πάρουν ειδικές προσκλήσεις, ώστε να παρακολουθήσουν τις τελικές πρόβες από την τελετή έναρξης, διάφορα αναμνηστικά δώρα και η οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων προς τιμήν τους. Επιπρόσθετα, τα οφέλη τους δεν ήταν μόνο από την πλευρά της επιτροπής Αθήνα 2004 αλλά και από τον ελληνικό λαό, ο οποίος αναγνώρισε την συνεισφορά τους στον κοινό στόχο· μια διοργάνωση που θα είχε μια παγκόσμια αναγνώριση. Στην καθημερινότητά τους οι εθελοντές παρατηρούν να υπάρχει μια πρωτόγνωρη φιλική αντίδραση στο πρόσωπό τους από τους συμπολίτες τους, οι οποίοι νιώθουν μια εθνική περηφάνεια χάρις στα θετικά σχόλια από ξένους αθλητές και επισκέπτες.⁸⁸ Δεν θα πρέπει να λησμονηθεί το γεγονός ότι το 2004 δεν προβάλλεται μόνο η αρχαιοελληνική ταυτότητα, αλλά και μια άλλη πτυχή της

⁸⁷ «Θέλω κι εγώ να συμβάλω στην επιτυχία των Αγώνων. Έχουν γραφτεί διάφορα κατά καιρούς, θέλω να αποδείξουμε, επιτέλους, ότι κι εμείς μπορούμε να τα καταφέρουμε. Και μόνο που σκέφτομαι αυτά που θα ζήσω, συγκινούμαι» Αθηνά Τρύφω, εθελόντρια των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 στο <https://www.tanea.gr/2004/08/09/lifearts/culture/ethelontes-ena-mystiko-oplo-me-kardia/>, «Εθελοντές: Ένα μυστικό όπλο με καρδιά», της Ελευθεριάδου Εύης, 9 Αυγούστου 2004.

⁸⁸ «Το ότι όλοι τους ήταν χαρούμενοι και φιλικοί και σου έπιαναν την κουβέντα στο δρόμο (ειδικά αν φορούσες τη στολή του εθελοντή) ήταν πολύ ωραίο και σου έδινε την εντύπωση ότι είσαι κάπου αλλού, όχι στην πόλη που έχεις συνηθίσει, αλλά αυτό δεν ήταν το καλύτερο. Το καλύτερο ήταν πως πολύ γρήγορα την ίδια συμπεριφορά την κόλλησαν και οι Έλληνες. Δεν ξέρω αν ήταν ένα φαινόμενο περιορισμένο στα στάδια και τους δημοφιλείς δημόσιους χώρους της Αθήνας, γιατί εκεί ζούσα εκείνο το μήνα, αλλά ήταν έντονο, ήταν οφθαλμοφανές: Οι Έλληνες είχαν ξαφνικά μεταμορφωθεί σε χαρούμενους, ανοιχτούς ανθρώπους που δεν σε προσέγγιζαν λες και θες να κλέψεις τα νεφρά των παιδιών τους», <https://www.georgakopoulos.org/work/personal/athens2004/>, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004: Ένα Φωτορομάντζο», 5 Αυγούστου 2012.

ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας αυτής της ελληνικής «φιλοξενίας». Το ελληνικό κράτος και η κοινωνία κλήθηκαν να φιλοξενήσουν όχι μόνο τους Ολυμπιακούς Αγώνες, αλλά και ένα μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού.⁸⁹ Με αυτόν τον τρόπο μέσα από τον εθελοντισμό μπόρεσαν να εκπληρωθούν όλες οι απαιτήσεις των φιλοξενουμένων αφήνοντας θετικά σχόλια και δημιουργώντας μια εικόνα της Ελλάδας, ως μια «ικανής» και «φιλικής» οικοδέσποινας. Πάνω σε αυτή την εικόνα η Επιτροπή της Αθήνας έθεσε κριτήρια συμμετοχής: «Πρέπει να είναι άνω των 18, να μιλάει τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα, ανιδιοτελής ως προς τα κίνητρα αφού θα είναι μόνο ηθικά, και βεβαίως να είναι χαμογελαστός και πρόθυμος». Έτσι λοιπόν, οι εθελοντές καλούνται να φέρουν εις πέρας μια αποστολή, η οποία δεν αφορά μόνο την ατομική τους ικανοποίηση-καθήκον αλλά ένα εθνικό ζήτημα που ενώνει όλους τους Έλληνες.

4.3 Νόμισμα

Στο συγκεκριμένο σημείο αυτής της ενότητας δεν θα αναφερθούν τα λεγόμενα αναμνηστικά-συλλεκτικά αντικείμενα που αφορούν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 (αναμνηστικά νομίσματα, μπλουζάκια, κονκάρδες, μπρελόκ, αφίσες, κ.ά). Επίσης, δεν θα αναφερθούν αντικείμενα καθημερινής χρήσης που όλη η ελληνική κοινωνία χρησιμοποιούσε (π.χ. γραμματόσημα και τηλεκάρτες που είχαν θεματολογία είτε ολυμπιακά αθλήματα είτε Έλληνες Ολυμπιονίκες είτε αρχαιολογικά μνημεία από την Ελλάδα (εικ.8 και εικ.9)). Το αντικείμενο, στο οποίο θα εστιάσει η συγκεκριμένη ενότητα είναι το νομισματικό σύστημα εκείνης της περιόδου, δηλαδή νομίσματα που χρησιμοποιήθηκαν ή ακόμα χρησιμοποιούνται για τις οικονομικές συναλλαγές. Αρχικά, το νόμισμα δεν αφορά μόνο τη χρηματική αξία που αναφέρει αλλά αντανακλά και την κυριαρχία της κεντρικής διοίκησης που το εκδίδει όσο και τη δυναμική της κοινωνίας που το χρησιμοποιεί, αποτελώντας μια αναπαράσταση της ίδιας της κοινωνίας. Η έκδοση των νομισμάτων έχει ως κύρια θεματολογία πτυχές της ελληνικής

⁸⁹«Οι πρόσφατοι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας ξαναποθέτησαν την Ελληνική Σημαία ψηλά στον χάρτη των εθνών με συνεισφορά στα πολιτιστικά / πολιτισμικά δρώμενα του πλανήτη. Οι διοργανωτές κατάφεραν να αγγίξουν όλες μας σχεδόν τις αισθήσεις (διάνθιση του αγωνιστικού μέρους με επιλεγμένη μουσική, ωραίο οπτικά θέαμα, γεύση και διάθεση ελληνική) και να μας γοητεύσουν με παραισθήσεις, ενώ αγκαλιάζοντας τετραπλάσιο αριθμό εθελοντών έδωσε την ευκαιρία σε πολύ κόσμο να «αγγίξει το όνειρο». Τέλος, όπως έχει ήδη επισημανθεί, εάν οι Ολυμπιακοί του 1986 σήμαναν την γέννηση της νεότερης Ελλάδας, οι Ολυμπιακοί του 2004 δύναται να σημαίνουν την αναγέννηση του νεότερου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού – επαναφέροντας στην επικαιρότητα διαχρονικές αξίες και ιδανικά». http://www.bbc.co.uk/greek/forum/story/2004/09/printable/040902_olympics_closed.shtml, «Αθήνα 2004» - Πώς θα θυμόμαστε τους Αγώνες;», 27 Σεπτεμβρίου 2004.

ταυτότητας κυρίως από την αρχαία ελληνική ιστοριογραφία αλλά και από την σύγχρονή. Οι αναπαραστάσεις στα νεοελληνικά νομίσματα πηγάζουν από αναγνωρίσιμα εικονικά μοτίβα, αρκετά εκ των οποίων επαναλαμβάνονται στις διάφορες κοπές. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ερμηνεία των νομισματικών συμβόλων εξαρτάται από τη διαφορετική ετοιμότητα των πολιτών είτε ως ατόμων, είτε συλλογικότερων μορφωμάτων προκειμένου να τα κατανοήσουν.

Με την ίδρυση της Ελληνικής Πολιτείας, ταυτίζεται με τον πλέον ορατό τρόπο η εισαγωγή του νεοελληνικού νομίσματος, αναπαριστώντας τη σχέση κρατικής ιδεολογίας και νομίσματος. Άλλωστε, το έντονο ενδιαφέρον των Ελλήνων της Διασποράς για την ύπαρξη συλλογών αρχαίων νομισμάτων σχετίζεται με τη συγκρότηση μιας «νομισματικής μνήμης», στο πλαίσιο της αναζητούμενης συνέχειας του ελληνισμού, αλλά και του αιτήματος της κρατικής έκφρασής του. Με αυτόν τον τρόπο, στη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας εντάσσεται η ενσωμάτωση του εθνικού παρελθόντος στο παρόν, μέσα από τη συλλεκτική και μουσειακή χρήση τεκμηρίων (Μπρεγιάννη, 2011: 60). Στις 12 Μαρτίου 1829 στην Αίγινα ξεκινούν οι εργασίες του Ελληνικού Νομισματοκοπείου, με αποτέλεσμα να εκδοθεί το πρώτο νόμισμα του ελληνικού κράτους, ο φοίνικας, ο οποίος έχει μια συμβολική χροιά και είναι οικείος στην ελληνική κοινωνία⁹⁰. Με τον ερχομό του Όθωνα το 1833 το εθνικό νόμισμα του φοίνικα μετατρέπεται στη δραχμή⁹¹ η συγκεκριμένη ονομασία θα παραμείνει μέχρι το 2002. Το 2000 εκδίδονται έξι κέρματα κυκλοφορίας των 500 δραχμών, εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Ως θέματα έχουν: την είσοδο του σταδίου της αρχαίας Ολυμπίας, τον πανηγυρισμό του γνωστού Ολυμπιονίκη της αρχαιότητας Διαγόρα τον Ρόδιο μαζί με τα παιδιά του, τους Δημήτριο Βικέλα και Pierre de Coubertin εμπνευστές για την αναβίωση και την τέλεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, τον Ολυμπιονίκη στο άθλημα του Μαραθώνα Σπύρο Λούη, την αφή της ολυμπιακής φλόγας στην αρχαία Ολυμπία και το ολυμπιακό μετάλλιο από την Ολυμπιάδα του 1896. Στην κοινή όψη φέρουν το λογότυπο του Οργανισμού «Αθήνα 2004» (εικ.10). Από τις αρχές του 1999 το Ευρώ αποτελεί πλέον πραγματικό νόμισμα και εισάγεται ενιαία νομισματική πολιτική υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Μία

⁹⁰ Το σχήμα του Αναγεννώμενου Φοίνικα χρησιμοποιήθηκε στην δημιουργία του ελληνικού εθνικού αφηγήματος. Ο φοίνικας συμβολίζει την παλιγγενεσία του ελληνικού έθνους ο οποίος οδήγησε στην ανάγκη δημιουργίας ενός κράτους.

⁹¹ Η ονομασία δραχμή σηματοδοτεί την σύνδεση με το αρχαιοελληνικό παρελθόν, στο πλαίσιο της επιρροής από τα διαφωτιστικά πρότυπα. (Μπρεγιάννη, 2011: 55). Από την εποχή της Μεταπολίτευσης και μετά η θεματολογία που έχει η δραχμή προέρχεται από την ελληνική ιστοριογραφία.

μεταβατική περίοδος τριών ετών αρχίζει πριν την εισαγωγή του νέου νομίσματος αλλά από νομική άποψη τα εθνικά νομίσματα έχουν πάψει να υφίστανται. Η Ελλάδα αφού πέρασε από τα τρία στάδια της ολοκλήρωσης της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, εισέρχεται την 1^η Ιανουαρίου 2002 στο ευρώ, αντικαθιστώντας τις δραχμές με τα νέα κέρματα και χαρτονομίσματα. Με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον ισχυρό πυρήνα των κρατών της ευρωζώνης διαμορφώνονται νέες συνθήκες για την ελληνική οικονομία και ισχυροποιείται η θέση της χώρας σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Στην πίσω όψη του νέου εθνικού νομίσματος των 2 ευρώ απεικονίζεται το μισόγυμνο σώμα της βιασμένης πριγκίπισσας από τη Φοινίκη, καθισμένη στον θεϊκό ταύρο (Δία) που καλπάζει προς την Δύση και η ελληνική επιγραφή «Ευρώπη». Το 2004 η Τράπεζα της Ελλάδος εκδίδει 50 εκατομμύρια κέρματα των 2 ευρώ με νέα πίσω όψη. Έτσι λοιπόν, κυκλοφορεί στον χρηματοοικονομικό τομέα το πρώτο αναμνηστικό νόμισμα των 2 ευρώ, το οποίο κυκλοφόρησε στην ιστορία, με τον «Δισκοβόλο» του Μύρωνος. Αριστερά του Δισκοβόλου απεικονίζεται το λογότυπο «ΑΘΗΝΑ 2004» και οι πέντε ολυμπιακοί κύκλοι, οι οποίοι συμβολίζουν τις πέντε ηπείρους (εικ.11). Αν και η χρήση του νομίσματος είναι κυρίως οικονομική παρατηρείται πως υπάρχει και άλλη μια ιδιότητα, κυρίως κοινωνική και πολιτική. Το νόμισμα απεικονίζει πτυχές της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, οι οποίες μπορούν να αναγνωριστούν από τους ίδιους τους πολίτες. Στην περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων δεν χρησιμοποιείται μόνο το στοιχείο της καταγωγής, συνδέοντάς τους με την αρχαία Ελλάδα, την κύρια βάση της ελληνικής ταυτότητας και πιο αναγνωρίσιμη για τους ίδιους τους Έλληνες, αλλά υπάρχουν και στοιχεία που μπορούν να ερμηνευτούν από άτομα, τα οποία δεν ανήκουν στην ελληνική επικράτεια χωρίς να χάνεται η ουσία του μηνύματος ότι οι Αγώνες αφορούν μόνο την ελληνική εθνική ταυτότητα.

Επίλογος

Στην περίπτωση της Αθήνας, η Ιστορία κατέχει ισχυρή θέση ένεκα των συσχετίσεων που αναδεικνύονται από τους Έλληνες και τους ξένους ιστορικούς. Η Ελλάδα, το λίκνο των Ολυμπιακών Αγώνων στην αρχαιότητα και τόπος αναβίωσής τους τον 19^ο αιώνα, διοργανώνει ξανά τους αγώνες το 2004. Στις δημοφιλείς δημοσιεύσεις και στη συλλογική φαντασία, η συσχέτιση των Αγώνων με τον τόπο υποδηλώνει την ιδέα της συνέχειας στον χρόνο, ενεργοποιεί την Ιστορία και τους διαχρονικούς συμβολισμούς, οι οποίοι αποτυπώνουν την πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα (Koulouri, 2004: 14). Ακόμα και το επίσημο λογότυπο της Ολυμπιάδας της Αθήνας περιέχει ένα ελληνικό και παγκόσμιο αναγνωρισμένο σύμβολο, αυτό του στεφανιού από κλαδιά ελιάς. Το νικητήριο έπαθλο των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων της Ολυμπίας τοποθετείται ως λογότυπο της Αθήνας του 2004. Το κίνημα του εθελοντισμού, αλλά και τα ελληνικά Μ.Μ.Ε πρόβαλαν τους Αγώνες ως γνήσιους από την στιγμή που επέστρεψαν στην Ελλάδα. Από μια μεγάλη μάζα των πολιτών θεωρήθηκε ως ένα προσωπικό και εθνικό στοίχημα, το οποίο όχι μόνο θα κατάφερναν να κερδίσουν, αλλά και να αναδείξουν τον ελληνικό πολιτισμό ως κύριο πυλώνα του δυτικοευρωπαϊκού. Η Ελλάδα βγαίνοντας από τον 20^ο αιώνα προσπαθεί να αποκτήσει την ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη χωρίς όμως να λησμονηθεί η ελληνική.

Το σχήμα που πρόβαλε ο δημιουργός της τελετής έναρξης και λήξης, ο σκηνογράφος και σκηνοθέτης Δημήτρης Παπαϊωάννου ήταν ιδιοφυές, καλαίσθητα ενορχηστρωμένο και σχεδόν άψογα εκτελεσμένο, ώστε να αγγίζει τις ευαίσθητες χορδές των θεατών, κυρίως των Ελλήνων (Πλάντζος, 2016: 20). Το έθνος καλείται να κοιτάξει με αυτοπεποίθηση και αυτογνωσία το μέλλον του, το οποίο συνδέεται με την νεοκλασική αισθητική που περιέχει μοντερνιστικά στοιχεία του 20^{ου} αιώνα. Η τελετή έναρξης έμοιαζε με ένα ιστορικό κείμενο, το οποίο περιγράφει την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα μέσα από τις περιόδους που προηγήθηκαν. Επίσης, έδωσε έμφαση στην ιστορική συνέχεια, στην προβολή του διαχρονικού ελληνικού ιδεώδους, την συνάφεια του ελληνισμού με την ιστορία αλλά και την σύνδεσή του ατόμου με τη γη και τη θάλασσα, απaráμιλλα στοιχεία του ελληνικού πνεύματος. Η τελετή λήξης μπορεί να προκάλεσε αντιδράσεις σε ένα μέρος του ελληνικού κοινού, διότι προβλήθηκε μια πτυχή του

ελληνικού πολιτισμού μέσα από τη λαογραφία και όχι από την επίσημη ιστορία (Πλάντζος, 2016: 22-23). Οι συμβολισμοί και των δυο τελετών ήταν γνώριμοι και οικείοι στον ελληνικό πληθυσμό. Μέσω των εκδηλώσεων και των τελετών υπογραμμίστηκε η ελληνική ταυτότητα και τονίστηκε το ελληνικό στοιχείο έναντι του παγκοσμίου και του διαχρονικού έναντι του νεωτερικού. Ο ρόλος τους, όμως, δεν παραμένει εκεί, καθώς μεταδόθηκαν και ιδεολογίες στους πολίτες, τις οποίες ενδεχομένως δεν γνώριζαν.

Ταυτόχρονα, παρατηρείται ότι ο κρατικός μηχανισμός δεν αφοσιώθηκε εξ ολόκληρου μόνο στη διάρκεια των Αγώνων, αλλά στόχευσε στην ενημέρωση, την ταύτιση και την υιοθέτηση των Αγώνων με το ελληνικό στοιχείο από τη στιγμή της ανάθεσής τους. Οι πολίτες ήρθαν σε επαφή με ένα στοιχείο, που τους ήταν οικείο αρχικά και στην πορεία του χρόνου με τον θαυμασμό, ο οποίος επικράτησε σε όλη την χρονιά του 2004. Αρκετοί Έλληνες υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα ως γενέτειρα χώρα των Ολυμπιακών Αγώνων έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να είναι η μοναδική χώρα διοργάνωσής τους. Ακόμα, η καθημερινότητα των ατόμων προσαρμόζεται με το κλίμα, το οποίο επικράτησε σε όλη την ελληνική επικράτεια. Για παράδειγμα, η συντριπτική πλειοψηφία των εκδηλώσεων⁹², είτε εκθέσεις είτε θεατρικές παραστάσεις⁹³, έχουν σαν βασικό θέμα την αρχαιοελληνική πολιτιστική κληρονομιά και την διάδοσής τους σε όλη τη Δυτική Ευρώπη. Η μετέπειτα λεγόμενη μεταολυμπιακή κληρονομιά υπήρξε αρκετά διαφορετική από αυτή που προσπάθησε να προβάλει και να υποσχεθεί ο κρατικός μηχανισμός στην ελληνική κοινωνία, με αποτέλεσμα το κομμάτι των Αγώνων να ξεχαστεί, δημιουργώντας μια αρνητική χροιά. Γι' αυτόν τον λόγο, το κομμάτι της Ολυμπιάδας του 2004 δεν εντάχθηκε πλήρως στην ελληνική ιστοριογραφία και αποτελεί ένα κομμάτι, το οποίο αμφισβητείται από ένα μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Το μάθημα της «Ολυμπιακής Παιδείας» δεν υφίσταται πλέον στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι εθελοντές αν και δεν είχαν την αναμενόμενη αναγνώριση από τον κρατικό μηχανισμό, κατάφεραν να εκπληρώσουν την ατομική τους επιθυμία και να αποκτήσουν πλούσιες εμπειρίες από το παρασκήνιο των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Τέλος, εδώ και αρκετά χρόνια έχει σταματήσει η παραγωγή αναμνηστικών προϊόντων που αφορά αυτή τη διοργάνωση από την στιγμή

⁹² Δηλιοδρομία 2004 «Φως και πολιτισμός σε τρεις γωνιές της Ελλάδας» υπο την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού. Ελευθεροτυπία, αρ. φύλλου 8735, 14-8-04, σελ.7.

⁹³ Θεατρική παράσταση στο μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας με τίτλο «Ηρακλής Ήρωας Μέγιστος» και θέατρο σκιών με τίτλο «Ο Καραγκιόζης στους Ολυμπιακούς Αγώνες» στο Τεχνόπολης του δήμου Αθηναίων. Το Βήμα, αρ. φύλλου 14237, 14-8-04, σελ.Α15 και σελ.Β.9-35.

που δεν υπάρχει ζήτηση από το καταναλωτικό κοινό. Μπορεί ο αρχικός στόχος του ελληνικού κράτους για την ενασχόληση του έθνους με τους Ολυμπιακούς Αγώνες να μην επιτευχθεί πλήρως, αλλά σίγουρα η χρονιά του 2004 αποτελεί πλέον ένα κομμάτι της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και μια συλλογική μνήμη για το ίδιο το έθνος, με την οποία κάθε άτομο απέκτησε μια εμπειρία.

Παράρτημα Εικόνων

(εικ.1, Πηγή: <https://www.maxmag.gr/politismos/olympiakoi-agonis-2004/>, Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

(εικ.2, Πηγή: <https://www.checkincyprus.com/article/40581/olympiakoi-agonis-athina-2004-san-simera-pragmatopoiithike-i-teleti-enarxis-15-hronia>, Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

(εικ.3, Πηγή: <https://www.contra.gr/stiles/athina-2004-ela-pare-pare-karpovzia-kapsoyra-kai-psycholoysia-stin-teleti-lixis.7703712.html>, Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

(εικ.4, Πηγή: <https://www.contra.gr/stiles/athina-2004-ela-pare-pare-karpovzia-kapsoyra-kai-psycholoysia-stin-teleti-lixis.7703712.html>, Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

Ακόμα με την «Κ»

Αυτήν τον μήνα, οι συντάκτες του περιοδικού της «Καθημερινής» για το περσινό, προετοιμάζουν το Μίσσο Μαζικός Μεταφοράς και διερευνούν πώς αυτά

μπορούν να κερδίσουν το σπάτζιο και να αλλάξουν προς το καλύτερο τη ζωή στην πόλη, μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Ο «φτωχός και μόνος» κομμωτής-λάικου Λούκι αναλαμβάνει σκληρή μια δύσκολη αποστολή, στις απίστευτες περιπέτειες της Ουδανόρας. Εκποιήστε το πρώτο μέρος της περιπέτειάς του στο σημερινό τεύχος των κόμικς, που κυκλοφορεί με την «Κ».

Στο σημερινό τους φύλλο, οι μικροί Ερευνητές αποκάλυψαν το μυστικό τεσσάρων σκληρών Ολυμπιακών αθλητών: χόρνο, πόρ-κόν ντο, Ερπενόβιο κλπ.

Ήταν όλα υπέροχα Κερδίσαμε τις εντυπώσεις

Η τελετή έναρξης στο Ολυμπιακό Στάδιο, υπερθέαμα υψηλής αισθητικής

(εικ.5, Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/society/1056562/istorika-protoselida-i-teleti-enarxis-ton-olympiakon-agonon-toy-2004-stin-athina/> , Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

(εικ.6, Πηγή: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=443338>, Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020)

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΕΝΤΥΠΟ 4
Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης (να επιστραφεί)

Αγαπητέ μαθητή,

■ Παρακαλούμε να επιλέξεις όποια απάντηση σε εκφράζει περισσότερο.

■ Το ερωτηματολόγιο είναι **ανώνυμο** και απόλυτα **εμπιστευτικό**.

Παρακαλούμε να απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις!

	Πάντα	Πολλές φορές	Αρκετές φορές	Λίγες φορές	Ποτέ
Παρακολουθούσα τα μαθήματα της Ολυμπιακής Παιδείας με ενδιαφέρον	5	4	3	2	1
Συμμετείχα στις δραστηριότητες εκτός σχολικού προγράμματος	5	4	3	2	1
Συμμετείχα στις εκδηλώσεις του Προγράμματος της Ολυμπιακής Παιδείας	5	4	3	2	1
	Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Έτσι & έτσι	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Θα ήθελα να συμμετάσχω ως εθελοντής στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004	5	4	3	2	1
Συμμετείχα πάντα ενεργά στις δραστηριότητες του Προγράμματος της Ολυμπιακής Παιδείας	5	4	3	2	1
Ανταποκρίθηκα επαρκώς στις απαιτήσεις του Προγράμματος της Ολυμπιακής Παιδείας	5	4	3	2	1
Μέσα από το Πρόγραμμα της Ολυμπιακής Παιδείας έμαθα πολλά για την οργάνωση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων	5	4	3	2	1
Μέσα από το Πρόγραμμα της Ολυμπιακής Παιδείας κατανόησα τη σπουδαιότητα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 για τη χώρα μας	5	4	3	2	1
Το θεωρητικό μέρος του Προγράμματος της Ο.Π. (ομιλίες κ.λπ.) μου άρεσε πολύ	5	4	3	2	1
Το εικαστικό μέρος του Προγράμματος της Ο.Π. (θέατρο, εκδηλώσεις, προβολές κ.λπ.) μου άρεσε πολύ	5	4	3	2	1
Το κινητικό μέρος του Προγράμματος της Ο.Π. (παιχνίδια, αγώνες, πρωταθλήματα κ.λπ.) μου άρεσε πολύ	5	4	3	2	1

■ Απάντησε βάζοντας σε κύκλο έναν αριθμό από το 1 έως το 7 στην επιλογή που σε εκφράζει περισσότερο

Βρίσκω το μάθημα της Ολυμπιακής παιδείας:

Πολύ ευχάριστο						Πολύ δυσάρεστο
1	2	3	4	5	6	7
Πολύ αδιάφορο						Πολύ ενδιαφέρον
1	2	3	4	5	6	7
Πολύ χρήσιμο						Άχρηστο
1	2	3	4	5	6	7
Πολύ βαρετό						Πολύ διασκεδαστικό
1	2	3	4	5	6	7
Πολύ καλό						Πολύ κακό
1	2	3	4	5	6	7

Ευχαριστούμε πολύ για τη συνεργασία!

(εικ.7) Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης του μαθήματος *Ολυμπιακή Παιδεία* από τους μαθητές.

(εικ.8) Τηλεκάρτες στις οποίες απεικονίζονται Ολυμπιακά Αθλήματα με τις μασκότ της Οργανωτικής επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004 Φοίβο και Αθηνά.

(εικ.9) Τηλεκάρτες με θεματολογία τα αρχαία και σύγχρονα Ολυμπιακά Αθλήματα.

(εικ.10) Τα έξι κέρματα των 500 δραχμών που είχαν ως θεματολογία τους αρχαίους και τους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ελλάδας.

(εικ.11) Η ελληνική έκδοση των κερμάτων των 2 ευρώ αλλάζει και για τις ανάγκες της Ολυμπιάδας του 2004 στην πίσω όψη απεικονίζεται ο «Δισκοβόλος» του Μύρωνος.

Βιβλιογραφία

- https://www.academia.edu/3645028/Rewriting_the_History_of_the_Olympic_Games_2004_, Koulouri Christina (2004): *Rewriting the History of the Olympic Games (2004)*.
- <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00366.x> Bailey Ian- Compston Hugh,(2010): *Geography and the Politics of Climate Policy*, 4 Αυγούστου 2010.
- https://www.researchgate.net/publication/236768888_Shades_of_Blue_Debating_Greek_Identity_through_Santiago_Calatrava's_Design_for_the_Athens_Olympic_Stadium Traganou Jilly, (2008): *Shades of Blue: Debating Greek Identity through Santiago Calatrava's Design for the Athens Olympic Stadium*, Journal of Modern Greek Studies 26(1):185-214.
- Assmann Jan – John Czaplicka, 1988 (1995): “Collective memory and cultural identity”, New German Critique, Duk University Press.
- Bourdieu Pierre, (1998): *Για την τηλεόραση*, (μτφ.) Σωτηρίου Αλεξάνδρα και Διαμαντάκου Καίτη, Αθήνα, Πατάκης.
- Burgel Guy (2007), *Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη: Από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως σήμερα*, μτφ. Παπαηλιάδη Μαρία, Αθήνα, Πλέθρον.
- Gallant Thomas, (2017): *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, (επιστ. επιμ.) Λαμπροπούλου Δήμητρα & Γαρδίκια Κατερίνα, (μτφ.) Σκαρβέλη Γιάννα, Αθήνα, Πεδίο.
- Gledhill John, (2013): *Οι μεταμφιέσεις της εξουσίας: Ανθρωπολογικές οπτικές για την πολιτική*, (μτφ.) Μαρκέτου Πελαγία, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Halbwachs Maurice, (2013): *Η συλλογική μνήμη επιστημονική*, επιμ. Μαντόγλου Αργυρώ, μτφ. Πλυτά Τίνα, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Herzfeld Michael, (2002): *Πάλι Δικά μας: Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, (μτφ.) Σαρηγιάννης Μαρίνος, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Toohey Kristine – Veal Antony James, (2005): *The Olympic Games: A social science perspective*, Cromwell Press UK.

- Yalouri Eleana, (2010): Fanning the Flame: Transformations of the 2004 Olympic Flame στο *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 27, No. 12, August 2010, σελ. 2155-2183.
- Αβδελά Έφη, Ασκούνη Νέλλη, Βεντούρα Λίνα, Δραγώνα Θάλεια, Ιγγλέση Χρυσή, Κουζέλης Γεράσιμος, Φραγκουδάκη Άννα, (1997): *Τι είναι η πατρίδα μας: Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια, (επιμ.), Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Βασίλειος Κωνσταντίνος, (2008), μεταπτυχιακή διατριβή *Ολυμπιακοί Αγώνες 'Αθήνα 2004' από την αναβίωση μέχρι σήμερα*, τμήμα επιστήμης φυσικής αγωγής και αθλητισμού, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Γιαλούρη Ελεάνα, (2012): *Υλικός πολιτισμός: Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Γκότοβος Αθανάσιος, (2002): *Εκπαίδευση και Ετερότητα: Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Δημαράς Κωνσταντίνος, (1985): *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Νεοελληνικά Μελετήματα Ερμής.
- Ζιώγου- Καραστεργίου Σιδηρούλα, Κρητικοπούλου Ντόρα, Λαμπροπούλου Βούλα, Ματαράγκας Βύρων, Σβαλίγκου Χάρις, (2007): *Αθλητισμός, κοινωνία και Μ.Μ.Ε. Η περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 2004*, Αθήνα, Παπαζήση.
- Κιουμουρτζόγλου Ευθύμης, (2001): *Ολυμπιακή Παιδεία: Από την θεωρεία στην πράξη*, (επιμ.) Τσέλιου Αγγελική, Θεοδωράκης Ιωάννης, Αυγερινός Ανδρέας, Κέλλης Ηρακλής, Παπαχαρίσης Βασίλης, Χασάνδρα Μαίρη, (ομάδα σχεδιασμού), Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων ΑΘΗΝΑ 2004.
- Κωστής Κώστας, (2016³): *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18^{ος} – 21^{ος} αιώνα*, Αθήνα, Πατάκης.
- Λυριτζής Χρήστος και Κομνηνού Μαρία, (1989): *Κοινωνία, εξουσία και μέσα μαζικής ενημέρωσης*, (μτφ.) Δέφνερ Αλέξης, Αθήνα, Παπαζήσης..
- Μπενβενίστε Ρίκα – Παραδέλλης Θεόδωρος, (1999): *Διαδρομές και τόποι της μνήμης: Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, πρακτικά επιστημονικής συνάντησης στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του*

Πανεπιστημίου Αιγαίου, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιστ. επιμ), (Φεβρουάριος 1995), Αθήνα, Αλεξάνδρα.

- Μπρεγιάννη Κατερίνα, (2011): *Νεοελληνικό νόμισμα: κράτος και ιδεολογία από την Επανάσταση έως το μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών.
- Νάκου Ειρήνη, (2001): *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός: από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής*, Αθήνα, Νήσος.
- Πανόπουλος Παναγιώτης, (2005): *Από τη μουσική στον ήχο : Εθνογραφικές μελέτες των S.Feld- M.Roseman- A.Seeger*, (μτφ. και επιμ.) Πανόπουλος Παναγιώτης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Παπανικολάου Παναγιώτα (2015), διδακτορική διατριβή *Πολιτιστικοί θεσμοί, μουσεία, μνήμη και κληρονομιά στην Ελλάδα. Αθήνα 2004 και ο θεσμός της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας*, τμήμα πλαστικών τεχνών και επιστημών της τέχνης, Σχολή Καλών Τεχνών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Πλάντζος, Δημήτρης, (2016): *Το πρόσφατο μέλλον: Η κλασική αρχαιότητα ως βιοπολιτικό εργαλείο*, Αθήνα, Νεφέλη.
- Πολίτης Πάνος (2008): *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας: το ελληνικό παράδειγμα*, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη.
- Χαιρετάκης Μανώλης, (2010): *ΜΜΕ, διαφήμιση και κατανάλωση: Η ελληνική περίπτωση 1960-2000*, Θεσσαλονίκη, University studio Press, Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και περιοδικών

Εφημερίδες

- Ελεύθερος Τύπος, αριθμός φύλλου 6430, 14-8-04 σελ. 12.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6900, 14-8-04. σελ. 13.
- Η Καθημερινή, αριθμός φύλλου 25753, 14-8-04, σελ. 1.
- Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 39.
- Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 38.
- Απογευματινή, αριθμός φύλλου 16487, 14-8-04, σελ. 2.
- Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04. σελ.38.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6900, 14-8-04, σελ. 8.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6900, 14-8-04, σελ.14.
- Ελεύθερος τύπος, αριθμός φύλλου 6430, 14-8-04, σελ. 10.
- Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 38.
- Καθημερινή, αριθμός φύλλου 27753, 14-8-04, σελ.4.
- Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8735, 14-8-04, σελ. 39.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ.1.
- Ελεύθερος τύπος, αριθμός φύλλου 6443,30-8-04, σελ. 16.
- Ελευθεροτυπία, αριθμός φύλλου 8748, 30-8-04, σελ. 14.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ.12.
- Έθνος, αριθμός φύλλου 6913, 30-8-04, σελ.13.
- Το βήμα, αριθμός φύλλου 14251, 31-08-04, σελ. 27.

Το φωτογραφικό υλικό της παρούσας διπλωματικής εργασίας (εικ.7,8,9,10,11) προέρχεται από το προσωπικό υλικό του Παναγιώτη Παρασκευόπουλου. Η φωτογραφία του εξωφύλλου προέρχεται από: <https://www.onsports.gr/afieromata/story/686717/san-simera-to-2004-i-teleti-enarxis-ton-olympiakon-agonon-tis-athinas-video-photos> (Ανάκτηση 7 Νοεμβρίου 2020).